Svenska kyrkans redovisning för år 2010

ANGÅENDE DE KYRKLIGA KULTURVÄRDENA OCH ANVÄNDNINGEN AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING

Svenska kyrkan

Omslagsbild:
Bild tagen vid restaureringsarbeten i Storkyrkan, Stockholm 2010.
Foto: Magnus Aronsson

24 mars 2011
Dnr: KAE 2011/0002

Svenska kyrkans redovisning för år 2010 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen

RAPPORT TILL KULTURDEPARTEMENTET

1. INLEDNING, SAMMANFATTANDE BEDÖMNING OCH DISPOSITION 5
1.1. INLEDNING 5
1.2, SAMMANFATTANDE BEDÖMNING 6
1.3. UPPDRAG, UNDERLAG OCH DISPOSITION 7
2. ANTAL KYRKOBYGGNADER, DERAS ANVÄNDNING OCH TILLGÄNGLIGHET 9
2.1. DEFINITIONER AV KYRKA OCH KYRKOBYGGNAD 9
2.2. ANTAL SKYDDADE OCH ICKE SKYDDADE KYRKOR 10
2.3. KYRKOBYGGNADERNAS ANVÄNDNING OCH ÖPPETHÅLLANDE 10
3. FÖRVALTNINGEN AV KYRKLIGA KULTURVÄRDEN 12
3.1. STRATEGISKT ARBETE UNDER 2010 12
Kompetenshöjning i församlingar och samfälligheter 12
Säkerhetsarbete rörande, brand, stöld och klimatfrågor 13
Energieffektivisering 13
Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister 14
Nationellt hantverkslaboratorium 15
Kompetensförsörjning i kulturhistoriska byggnader och miljöer 15
Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar 16
Ett svenskt kulturarvscharter? 16
Internationell samverkan 16
3.2. SAMRÅD 17
Centrala samrådsgruppen 17
Regionala samrådsgrupper 17
Samråd om kyrkoantikvarisk ersättning 18
4. KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING ÅR 2002–2010 19
4.1. HANDLÄGGNINGEN AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 19
4.2. ÖVERGRIPANDE MÅLSÄTTNING OCH PRIORITERING 19
4.3. FÖRDELNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 20
2011 års rambeslut 20
4.4 FÖRBRUKNINGEN AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 21
4.5. KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING, FÖRUTSÄTTNINGAR OCH BETYDELSE 22
Strukturella förändringar 23
Kostnader för fastighetsförvaltning 23
4.6. NULÄGE OCH FRAMTIDA BEHOV 24
5. STRATEGISKA FRAMTIDSFRÅGOR 26
5.1. FÖRÄNDRADE FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR KULTURARVET 26
5.2. UTVECKLING AV DEN NATIONELLA HANDLÄGGNINGEN 27
BILAGA 1. FÖRÄNDRING AV ANTALET KYRKOR 2000–2010 29
BILAGA 2. KYRKORNAS ANVÄNDNING 37
BILAGA 3. FÖRDELNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING 38
BILAGA 4. EKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR 42

1. INLEDNING, SAMMANFATTANDE BEDÖMNING OCH DISPOSITION

1.1. INLEDNING

Sedan relationsändringen 2000 har Svenska kyrkan i likhet med andra trossamfund ett till stora delar självständigt förhållande till staten. Dock har Svenska kyrkan fortfarande en särställning som skiljer den från andra samfund. Trots att medlemmarna minskar varje år är det utan jämförelse Sveriges största medlemsorganisation med närmare 7 miljoner medlemmar. Till skillnad från andra samfund är även verksamhet och organisation lagreglerad. Som framgår i Lag (1998:1 591) om Svenska kyrkan är kyrkan ”en öppen folkkyrka, som i samverkan mellan en demokratisk organisation och kyrkans ämbete bedriver en rikstäckande verksamhet”. Svenska kyrkans långa och rika historia ger den dessutom en särställning och ett särskilt ansvar inom kulturarvsområdet. Genom sin nästan 1000-åriga historia, rikstäckande organisation och verksamhet förvaltar Svenska kyrkan en betydande del av det nationella kulturarvet. Grunden i församlingarna och den nationella indelningen i stift medför att Svenska kyrkan är medskapare till och delaktig i många av landets lokala, regionala och nationella kulturarv. Svenska kyrkans församlingar äger och förvaltar tusentals kulturhistoriskt värdefulla kyrkor och andra fastigheter. En del av särställningen handlar om ansvaret att underhålla dessa kyrkobyggnader och kyrkomiljöer, att göra dem tillgängliga för besök samt att ta till vara det breda folkliga engagemang som finns för miljöerna.

Bevarandet av de kyrkliga kulturvärdena ses som en angelägenhet för hela samhället och alla dess invånare. I samband med relationsändringen år 2000 konstaterades att det inte är rimligt att den totala kostnaden för detta allmänintresse endast bärs av Svenska kyrkans medlemmar. Vidare innebär de skyddsbestämmelser som finns i kulturminneslagen inskränkningar och även fördyringar vid skötseln av egendomen. Svenska kyrkan får därför statlig ersättning för vård av sin kulturhistoriskt värdefulla egendom. Ersättningen är enligt regeringens proposition från 1998/99 en kompensation för begränsningar i möjligheterna att förfoga över egendomen och för de kulturhistoriskt motiverade extrakostnader som uppstår till följd av de generella skyddsbestämmelserna. I propositionen framgår inte om ersättningen ska täcka hela den antikvariska merkostnaden eller endast en del av den. I den offentliga utredning som föregick propositionen förutsätter man dock, i ett resonemang om vilka utjämningseffekter som fördelningen av ersättning kan tänkas få mellan församlingarna, att det är hela kostnaden som ska ersättas: ”För en församling med enbart äldre, kulturhistoriskt värdefulla kyrkor kommer det att medföra att det ekonomiska ansvaret för det tunga underhållet i form av omfattande renoveringar nästan helt lyfts bort från församlingen”. Där är vi inte idag. Svenska kyrkans församlingar bekostar till stor del själva renoveringar och underhåll av sina kyrkor. Det är ett betydande kulturarvsansvar som tas.

Idag är den kyrkoantikvariska ersättningen relativt ojämnt fördelad i landet. Detta beror delvis på skilda uppfattningar inom stift och län om hur stor andelen ersättning bör vara i varje projekt, men också på skilda resurser vad gäller kompetens, ekonomi och bemanning. Att tolkningen av villkoren för ersättningen varierar i allt för hög grad är ett problem som ska åtgärdas. Men den ojämlika fördelningen av resurser är svårare att ta itu med, då den beror på att förutsättningarna i landet varierar allt mer. Av Svenska kyrkans medlemsprognos för åren 2010-19 framgår att antalet medlemmar sannolikt kommer att minska med cirka 860 000 under perioden och att minskningen kommer att se mycket olika ut i landet. Det innebär att församlingarnas ekonomi

riskerar att variera ännu kraftigare i framtiden och att vi går mot en utveckling där förutsättningarna för Svenska kyrkans olika församlingar ”dras isär”.[1]

I regeringens budgetproposition 2009/10 föreslogs att utgångspunkten för den framtida ersättningen bör vara att Svenska kyrkan, inom ramen för gällande bestämmelser, ska ges ökade möjligheter att disponera över de kyrkliga kulturminnena i enlighet med *församlingarnas behov* och att riktlinjer för en diversifierad användning av kyrkobyggnaderna är av särskild betydelse. Mot bakgrund av den ovan prognostiserade utvecklingen är det troligt att församlingarnas behov kommer att variera kraftigt i framtiden och att vissa församlingar kommer att ha mycket stora behov av ekonomiskt stöd och annan hjälp om kyrkorna ska kunna behållas och kulturarvet användas och bevaras. Svenska kyrkan ser nu, i samverkan med bland andra Riksantikvarieämbetet, över villkor och allmänna råd för kyrkoantikvarisk ersättning. Syftet är att skapa tydligare och mer transparenta villkor som tillämpas lika över landet med mer enhetliga prioriteringar och fördelningar av ersättning till de kyrkoantikvariska projekten. Vidare är avsikten att ersättningsnivån, som idag i genomsnitt ligger på strax under 50 procent av totalkostnaden för samtliga projekt, ska höjas. Till hjälp för detta utvecklas nya rekommendationer i en handbok som biläggs villkoren.

Som ytterligare redskap för att långsiktigt kunna bevara och utveckla de kyrkliga kulturvärdena i en organisation med stadigt sjunkande medlemstal och krympande ekonomi, planerar Svenska kyrkan att utveckla en strategi eller en handlingsplan för framtida användning och förvaltning av kyrkobyggnader och relaterade kulturvärden. Strategin bör utföras i samverkan med andra berörda organisationer inom kulturarvsområdet. Resultatet av Svenska kyrkans strukturutredning är en viktig förutsättning för detta arbete.

I övrigt kommer kyrkokansliets kulturarvsgrupp att under innevarande år och fram till kontrollstationen år 2014 fokusera sitt arbete på att höja kvaliteten och effektiviteten i arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen, samt att utveckla redskap för bättre uppföljning och utvärdering av ersättningen och dess effekter.

1.2. SAMMANFATTANDE BEDÖMNING

Svenska kyrkan lämnar med anledning av vad som sägs i överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan följande redovisning angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen. Den kyrkoantikvariska ersättningen går till Sveriges största sammanhållna kulturarv och innebär en kompensation för det ansvar Svenska kyrkan tar genom bestämmelserna i kulturminneslagens fjärde kapitel. Ersättningen innebär att befolkningen som helhet bidrar till vården av det kyrkliga kulturarvet. Detta kulturarv är en angelägenhet för alla.

Under perioden 2000-2010 har antalet kyrkor som omfattas av tillståndsplikt enligt 4 kap. KML ökat. Enligt den beräkningsprincip som använts i tidigare regeringsrapporter har antalet ökat med 16 kyrkor samt ett krematoriekapell. Utöver dessa bör också tillfogas de 19 krematorie-kapell som Svenska kyrkan äger och som Riksantikvarieämbetet genom beslut 1996 fattade beslut om att de skulle omfattas av tillståndsplikten. Det innebär att den totala ökningen är 36kyrkor och kapell. Siffrorna är betydelsefulla i detta sammanhang eftersom den kyrkoantikvariska ersättningens storlek beräknas på det totala antalet kyrkor och kapell med tillståndsplikt. En ökning av de skyddade objekten borde alltså kunna innebära en motsvarande höjning av anslaget.

[1] *Nyckeln till Svenska kyrkan 2010.*

Avseende kyrkornas tillgänglighet och användning har det, som redovisats i föregående års rapporter, skett en viss minskning av öppethållandet sedan år 2000 och möjligheten till spontanbesök i kyrkorna har därmed reducerats. Under år 2010 har det inte skett någon nämnvärd minskning av öppethållandet jämfört med föregående år, men det är för tidigt att säga om detta är ett trendbrott. När det gäller användningen har det under 2010, förutsatt att årets kyrkobyggnadsenkät ger en riktig bild, skett en markant minskning av antalet huvudgudstjänster och kyrkliga handlingar. Antalet kyrkor med mycket få gudstjänster per år har nästan tredubblats och de med mycket hög användning har nästan helt försvunnit.

Under perioden 2002-2010 är, i förhållande till det totala anslaget, förbrukningen av den kyrkoantikvariska ersättningen 79,3 procent. Detta visar på en vikande trend i medelsförbrukningen, som 2006 var på sin högsta nivå (95,5 %). Det finns ett antal förklaringar till denna minskning. En anledning är den sänkning av tilldelningen som skedde 2008-09 för att förbrukningen skulle gå jämnt ut med anslaget till år 2009, efter att anslaget tidigare övertecknats. Då besked från staten slutligen kom om anslagets storlek för åren 2010 – 2014, blev det totala anslaget till och med 2010 större än de beslutade medlen för samma period och därför kvarstår medel som inte fördelats. Ytterligare en anledning till den minskade förbrukningen är att beslutade medel inte rekvireras som de borde, samt att ansökta belopp inte kommer upp i tillräckligt hög nivå. Den främsta förklaringen till detta är sannolikt församlingarnas bristande förmåga till egenfinansiering, ett problem som började synas 2007 och som sedan har ökat.

Svenska kyrkan har ett stort ansvar för vården av de kyrkliga kulturvärdena. Den kyrkoantikvariska ersättningen utgör cirka en fjärdedel av den totala kostnaden för underhåll av och investeringar på kyrkobyggnaderna. Sammanlagt för de kyrkoantikvariska ersättningsprojekten – även stiftens egna – som avslutats 2002-2010, har ersättning utgått med 48 procent av den totala redovisade kostnaden. Trots att församlingar och stift själva betalar mer än hälften av projektkostnaden skulle många projekt inte ha varit möjliga att genomföra utan ersättningen. Eftersom den bristande förmågan till egenfinansiering förefaller vara ett växande problem är slutsatsen att andelen kyrkoantikvarisk ersättning behöver höjas, liksom ansökningarnas storlek, om de kyrkliga kulturvärdena ska kunna bevaras, berikas och utvecklas i framtiden.

1.3. UPPDRAG, UNDERLAG OCH DISPOSITION

Vad som ska ingå i Svenska kyrkans årliga rapportering preciseras i överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan från år 2000. I rapporten ska bland annat framgå tillgängligheten till de kyrkliga kulturminnena och hur den kyrkoantikvariska ersättningen använts. Även det kyrkliga kulturarvets omfattning ska redovisas och eventuella förändringar såsom överlåtelse eller nybyggnation ska anges. Det ska vara möjligt att utifrån redovisningen kunna följa upp och utvärdera effekterna av den kyrkoantikvariska ersättningen.

Som underlag för redovisningen har använts en enkät besvarad av stiftens handläggare av kyrkoantikvarisk ersättning under januari-februari 2011, om stiftens arbete 2010 med de kyrkliga kulturvärdena och fördelningen av kyrkoantikvarisk ersättning (här kallad ”stiftsenkäten”). Statistiskt material kommer från Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister där Svenska kyrkans församlingar i en särskild enkät i januari-februari 2011 fyllt i aktuella uppgifter om kyrkobyggnaderna och deras användning 2010 (här kallad ”kyrkobyggnadsenkäten”). Som underlag för analys av ärendehantering, beslutsredovisning, statistikproduktion och ekonomihantering har Svenska kyrkans Projekthanteringssystem (PHS)

använts. Erfarenheter från bl.a. projekt på nationell och regional nivå, konferenser, samråd och löpande kontakt under året med stifts- och länsstyrelsehandläggare, material från de regionala samrådsgruppernas arbete samt Centrala samrådsgruppens protokoll för 2010 bildar sammantaget underlag för rapportens sammanvägda bedömningar.

Årets rapport innehåller en inledning och sammanfattande bedömning varefter kyrkobyggnadsbeståndet kommenteras i fråga om definitioner, antal kyrkobyggnader och kyrkobyggnadernas öppethållande/tillgänglighet. Därefter kommer ett avsnitt där erfarenheter av arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen relateras till Svenska kyrkans övergripande kulturarvsarbete, pågående samråd och aktuella projekt. Nästföljande del innehåller redovisning av fördelningen av kyrkoantikvarisk ersättning, mål och resultat, samt innehåller analys av ersättningens förutsättningar och betydelse. Rapporten avslutas med strategiska frågor kring kulturarvets förändrade förutsättningar och utvecklingen av den nationella handläggningen av kyrkoantikvarisk ersättning. I de bifogade bilagorna finns statistiskt material redovisat, vilket utgör underlag för resonemang i rapporten.

2. ANTAL KYRKOBYGGNADER, DERAS ANVÄNDNING OCH TILLGÄNGLIGHET

2.1. DEFINITIONER AV KYRKA OCH KYRKOBYGGNAD

Vad som menas med ”kyrka” kan först synas enkelt att definiera, men vid en närmare belysning av begreppets innebörd märks dess komplexitet. I denna rapport används begreppet ”kyrka” som en kortform för begreppet ”kyrkobyggnad”.

Utifrån Kyrkoordningen (KO) definieras en ”kyrkobyggnad” enligt följande: ”En kyrkobyggnad tas i bruk när kyrkorummet invigs.” (KO, 40 kap. 1§). I kommentaren till denna paragraf framgår att det inte bara är byggnader som skrivningen syftar på. Bestämmelserna avser kyrkorum som är en del av en annan byggnad t.ex. då församlingslokaler och kyrkorum utgör en och samma byggnad. Ett invigt kyrkorum kan finnas i en byggnad som inte ägs av Svenska kyrkan, som exempel kan nämnas stiftelseägda kyrkor och hyrda kyrkolokaler. Kyrkorummen har en stark ställning i Kyrkoordningen. En församling kännetecknas av att det firas gudstjänst varje vecka (med vissa möjliga undantag), att det finns tillräckligt många förtroendevalda samt att det i församlingen finns minst ett kyrkorum, som är invigt enligt Svenska kyrkans ordning (KO 37 kap. 2§). I Kyrkoordningen finns också en innehållslig precisering av kyrkorummets betydelse. När kyrkan är invigd är det en ”helig plats” (KO 27 kap. Inledning).

För att Kulturminneslagens (KML) bestämmelser om tillståndsprövning rörande kyrkobyggnader ska vara tillämpliga så ska ett antal kriterier uppfyllas. Kyrkan ska vara invigd för Svenska kyrkans gudstjänst vid relationsändringen den 1 januari 2000, kyrkan ska vara uppförd före 1940 samt ägd eller förvaltad av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska enheter den 1 januari 2000. Hänvisningen till invigning avser Kyrkoordningens skrivningar enligt ovan. Även invigda kapell är i kyrkoordningens och lagens mening kyrkobyggnader. Även yngre kyrkobyggnader kan omfattas av bestämmelserna om tillståndsprövning om Riksantikvarieämbetet beslutar så i enlighet med KML 4 kap. 4§.

Begravningskapell, som inte är invigda enligt Svenska kyrkans ordning, omfattas liksom andra byggnader och fasta anordningar på begravningsplatsen av tillståndsprövning enligt paragrafen som avser begravningsplatser (KML, 4 kap. 13§), om begravningsplatsen är tillkommen före 1940. För vissa begravningsplatser anlagda efter år 1940 kan Riksantikvarieämbetet, på motsvarande sätt som för kyrkobyggnader, besluta att begravningsplatsen ska omfattas av tillståndsprövning (KML, 4 kap.14§).

Riksantikvarieämbetet har vid två tillfällen (1996 och 2001) beslutat med stöd av KML 4 kap 4§ att bestämmelserna i 3§ skall tillämpas på sammanlagt 22 moderna krematoriekapell på begravningsplatser. Huruvida dessa byggnader är invigda gudstjänstrum är osäkert, men Riksantikvarieämbetets beslut förutsätter att så är fallet.

Dessa resonemang visar att begreppet kyrka inte är entydigt och att det därför är svårt att exakt ange antalet kyrkobyggnader. Det beror inte primärt på faktiska förändringar utan handlar mer om uppgiftslämnarens bedömning, exempelvis om ett begravningskapell anges som invigt enligt Svenska kyrkans ordning och därmed ryms inom begreppet ”kyrkobyggnad”. Ett kontinuerligt kvalitetssäkringsarbete av kyrkobyggnadsregistret pågår vilket bland annat innebär justering av uppgifterna om kyrkobyggnadsbeståndet. En större översyn av innehållet i kyrkobyggnadsregistret har gjorts under 2010 och relativt många poster har ändrats på grund av

detta. I 2010 års rapport redovisas och kommenteras därför förändringar i tabellbilagorna 1:1 – 1:6 för jämförbarhetens skull relativt 2009 års och äldre redovisningar.

2.2. ANTAL SKYDDADE OCH ICKE SKYDDADE KYRKOR

I december 2010 uppgick, med de definitioner som tillämpas enligt ovan och enligt aktuella uppgifter, det totala antalet kyrkobyggnader till totalt 3384. 2956 kyrkor omfattas av tillståndsplikt enligt KML. 113 av dessa är uppförda efter 1940 och är således förda till denna kategori genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet enligt KML kap. 4 § 4, varav sådana beslut har fattats för 35 kyrkor efter relationsändringen år 2000. Som omtalat ovan har Riksantikvarieämbetet också fattat beslut vid två tillfällen om att sammanlagt 22 krematoriekapell ska omfattas av tillståndsplikten. Dessa 22 kapell bör därför rätteligen läggas till de 2956 ”skyddade” kyrkorna.

Under perioden 2000-2010 har 47 kyrkor tagits ur bruk varav 19 omfattades av tillståndsplikt. Dessa 19 har i de flesta fall (14) sålts till annan ägare, varav 8 till annat trossamfund. För ytterligare två kyrkor diskuteras försäljning. En kyrka har rivits (Maglarp) och för ytterligare en (Örja kyrka) har rivningstillstånd sökts. En kyrka (Näsby kyrka) har avsakraliserats men behållits i Svenska kyrkans ägo. 16 nybyggda eller nyinvigda kyrkor har tillkommit under perioden, Den senaste, Turebergskyrkan i Sollentuna utanför Stockholm invigdes i december 2010.

Detta innebär att antalet kyrkobyggnader underställda den särskilda tillståndsprövningen i KML har ökat under perioden med 16 kyrkor samt ett krematoriekapell (St Jörgen, Varberg). Utöver dessa bör också redovisas de 19 krematoriekapell som ägs av Svenska kyrkan och som genom Riksantikvarieämbetets beslut 1996 kom att omfattas av tillståndsplikt. Den aktuella siffran över antalet kyrkobyggnader i Svenska kyrkans ägo underställda tillståndsprövning är därför 2976 .

2.3. KYRKOBYGGNADERNAS ANVÄNDNING OCH ÖPPETHÅLLANDE

Att besöka kyrkor kan karaktäriseras som en folkrörelse. Ofta handlar det om besök som sker under ledighet och semester när människor är på kortare eller längre resa. En ansenlig del av bruket av Svenska kyrkans kyrkobyggnader ryms inte inom församlingarnas angivna statistik eftersom många människor besöker en kyrkobyggnad då det inte pågår någon gudstjänst eller annan organiserad kyrklig verksamhet. Heltäckande statistik över kyrkobesök i denna betydelse finns inte.

Kyrkobyggnadsenkäten 2010 visar att öppethållandet inte har förändrats i någon nämnvärd grad under år 2010 jämfört med föregående år. Den relativt stora nedgången i antalet öppna kyrkor som statistiken påvisade mellan 2005 och 2006 har nu avstannat. Andelen kyrkor med låg tillgänglighet är fortsatt knappt 20 % jämfört med de ca 5 % som var fallet under perioden 2004-2006. En viss osäkerhet rörande statistikens träffsäkerhet finns med avseende på hur uppgiftslämnarna tolkat frågan. Med öppen kyrka avses i enkäten att kyrkan varit öppen för besök minst 5 timmar per dag. Oavsett denna osäkerhet kan dock konstateras att tillgängligheten för spontanbesök till kyrkorna har minskat sedan år 2000. En bakomliggande orsak till förändringen kan vara oro för stölder, med flera mycket uppmärksammade fall under första delen av 2000-talet, vilket i sig kan ha lett till ett mer restriktivt öppethållande.

När det gäller användningen så framträder en delvis splittrad bild. Kyrkobyggnadsstatistiken visar att det skett en markant minskning av antalet huvudgudstjänster och kyrkliga handlingar

under 2010. Antalet svar där man angivit ingen gudstjänst, kyrklig handling eller endast 1-9 sådana sammankomster per år har ökat från 8 % 2008 och 2009 till 20 % 2010. Likaså har antalet svar som anger 50 eller fler gudstjänster per år minskat från 50 % till 20 %. Det är möjligt att ytterligare analysera svaren med avseende på vilken tätortsgrupp som svaren rör och en tydlig ändring som går att utläsa är att grupperna ”förort”, ”mindre tätort” och ”landsbygd” angett tre gånger så många svar i intervallet 1 – 9 gudstjänster per år i 2010 års underlag, jämfört med föregående år. Inom dessa grupper har alltså antalet kyrkor som har mycket få gudstjänster per år ökat från 110 stycken till 313. En annan tydlig tendens är att antalet svar som anger en mycket hög användning (200 eller fler gudstjänster per år) har nästan helt försvunnit. I 2009 års enkät återfanns 131 kyrkor i denna grupp, nu har endast 2 svar redovisats här. Även här kan statistikens precision ifrågasättas då svar för några stora och bevisligen intensivt brukade kyrkor återfinns här. Svenska kyrkans övriga verksamhetsstatistik är vid tidpunkten för skrivandet av denna rapport inte analyserad, varför det inte går att säga om nedgången i antalet gudstjänster också syns i statistiken över antalet gudstjänstbesökare.

En fråga är om det är samma kyrkor i gruppen med inget eller lågt öppethållande som också bland svaren anger få gudstjänster? Någon sådan djupare analys har inte gjorts, men det är inte osannolikt att det finns ett samband mellan dessa båda grupper. Antalet svar överensstämmer (ca 700) som uppger lågt öppethållande (0-9 dagar per år) och som uppger ingen eller upp till 9 gudstjänster per år. Den strukturella förändring, dvs. sammanläggningen av mindre ekonomiska enheter till större, som pågår inom Svenska kyrkan, kan vara en av flera förklaringar till minskad användning av kyrkorna. Dock har några tydliga samband ännu inte kunnat beläggas (se sidan 23).

Inom Svenska kyrkan arbetar man aktivt med frågan om tillgänglighet och öppenhet. Några exempel på arbeten som redovisats i 2010 års stiftsenkät är Skara stifts arbete med hörselprojektet ”Att höra och höra till” och Växjö stifts arbete med tillgänglighet i policyarbetet ”Från B till A” – från bilen till altaret – som breddar frågan om tillgänglighet från ett tekniskt till ett pastoralt perspektiv. Även Lunds stift arbetar med ett tillgänglighetsprojekt i samarbete med bl. a. Handikapprådet och Härnösands stift har genomfört projektet ”Medeltiden” som fokuserar på att tillgängliggöra de 25 medeltida kyrkorna i stiftet genom skyltprogram, inventering av hinder m.m.

3. FÖRVALTNINGEN AV KYRKLIGA KULTURVÄRDEN

Svenska kyrkan har i olika sammanhang framhållit att kulturarvet, inte minst det kyrkliga kulturarvet, tillhör alla. För Svenska kyrkan är det angeläget att framhålla att kulturarvet är mångfaldigt, föränderligt och betydelsebärande och att det säger något väsentligt om människors liv. Delaktigheten i och tolkningen av kulturarvet är en uppgift för alla. Begreppen *berika, utveckla och levandegöra* fångar den vitala och nyskapande process som människans förhållande till kulturarv i grunden innebär. I Svenska kyrkans yttrande till regeringen över förslag till nationellt genomförande av UNESCO:s konvention om skydd av det immateriella kulturarvet uttrycks hållningen, att kulturarv är fenomen i ständig förändring och att förvaltning av kulturarv snarare handlar om att hantera förändring än om bevarande i sig. I yttrandet betonar Svenska kyrkan vikten av delaktighet i kulturarvsarbetet; att kulturarvet skapas av och används av människor, vilka också har rätten att definiera vad som är kulturarv och har rätt att vara aktiva och ha inflytande över dess förvaltning.[2]

Arbetet med kulturarvsfrågorna nationellt i Svenska kyrkan har främst en strategisk funktion men rymmer även operativa och direkt stödjande aktiviteter. Det kan vara att stödja och inspirera stiften i deras arbete, verka för kompetensutveckling inom Svenska kyrkans förvaltning och övergripande stärka möjligheterna att berika, utveckla och levandegöra det kyrkliga kulturarvet. Verksamheten företräder Svenska kyrkan i mötet med kulturmiljövården, andra statliga myndigheter och organisationer och verkar här för en utvecklad samverkan kring kulturarvsfrågor.

Kulturarvsarbetet nationellt utvecklas i relation till en lång rad verksamhetsområden såsom klimatarbete, samtidskultur, musik, utbildningsfrågor. Dessa ämnesområden har direkt relevans för Svenska kyrkans långsiktiga arbete med det kyrkliga kulturarvet och kopplingen till dessa områden innebär en värdefull och nödvändig breddning och förstärkning av det nationella kulturarvsarbetet.

Grunden för Svenska kyrkans kulturarvsarbete är värdefrågorna. Strävan är att utveckla och kommunicera förhållningssättet att det är kulturvärdena, till exempel de historiska, andliga och sociala värdena, som bildar grunden för förvaltningen av kyrkoanläggningar och kyrkomiljöer. Arbetet kommer bland annat att ske inom ramen för fortsättningen av projektet *Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar*, där modeller och metoder för värdebaserad förvaltningsplanering, med ökad delaktighet i planeringen, ska utvecklas och kommuniceras.

3.1. STRATEGISKT ARBETE UNDER 2010

Kompetenshöjning i församlingar och samfälligheter

De flesta stift ger i stiftsenkäten exempel på en omfattande kurs- och fortbildningsverksamhet riktad mot anställda och förtroendevalda. Några exempel är kurser riktade till vaktmästare m.fl. i förebyggande konservering (Linköpings stift) samt byggnadsvård och ställningsmontage (Härnösands stift). Ett intensivt arbete kring frågor som rör inventarier och inventarieförteckningar har bedrivits över hela landet. Här kan nämnas kurser riktade till anställda och förtroendevalda i Linköpings, Strängnäs, Göteborgs, Härnösands och Lunds stift, framtagande av informationsmaterial i Skara stift samt i det projekt som drivs av Arbetsförmedlingen i Örebro län och som i dagsläget omfattar framförallt Västerås, Karlstad och Strängnäs stift. Projektet har som mål att uppdatera och digitalisera församlingarnas

[2] Ks 2010:358.

inventarieförteckningar, att sysselsätta och kompetensutveckla arbetssökande akademiker, att förbättra dokumentationen av inventarierna och därmed öka möjligheten till återförande av inventarier i händelse av stöld.

Flera stift har redovisat olika tematiska inventeringsarbeten av kunskapsbyggande karaktär under 2010. Arbetet är omfattande, men några axplock ur stiftsenkäten är Linköpings stift som föreberett en inventering av metall och textilföremål, Växjö som inventerat inventarier av metall, Karlstad som inventerat och skadebesiktigat smidda järnkors, Strängnäs och Stockholms stifts arbete med orgelinventering samt Visby stifts arbete med upprättande av trädvårdsplaner. Inventeringsarbetet är en del av vård och underhållsplaneringen för församlingar och samfälligheter och det är tydligt att den stora satsning som gjorts på vård och underhållsplaner de senaste 10 åren bär frukt. Flera stift anger att de arbetar strategiskt med uppdatering och revidering av planerna och bland andra Göteborgs stift har gjort en utvärdering av planerna i syfte att identifiera kyrkor och församlingar i behov av särskilt stöd. Till stiftens planeringsarbete hör också frågan om kyrkornas nyttjande och bruk. Här kan nämnas Linköpings arbete med stiftets prioriteringslista samt enkäten kring Åtvids stora kyrkas framtid.

Säkerhetsarbete rörande, brand, stöld och klimatfrågor

Svenska kyrkans församlingars och stifts aktiva arbete med övergripande planeringsprojekt, exempelvis säkerhetsinventeringar och vård- och underhållsplanering och enskilda insatser har gett en överblick över säkerhetssituationen för det kyrkliga kulturarvet och kommande behov. Genom de betydande satsningar som görs inom området för förebyggande åtgärder ökar medvetenhen om olika risksituationer, vilket är en viktig utgångspunkt för vidare kunskapsuppbyggnad inom området. En stor del av de insatser som genomförs är inriktade mot installationer av olika larm.

Flera större satsningar har gjorts på stiftsnivå där olika projekt genomförts. Som ett resultat av dessa kan man konstatera att behovet av mer överskådliga och lättillgängliga inventarieförteckningar är stort i församlingarna. Likaså är behovet stort av bättre dokumentationer av kyrkliga inventarier skyddade enligt kulturminneslagen. I flera stift har man under 2010, med församlingar som målgrupp, genomfört utbildningar i inventarievård där man i flertalet fall berört skydds- och säkerhetsfrågor. Satsningarna har även visat på ett behov av utbildningsinsatser med inriktning mot brandskyddsarbete för vilket ett samarbete har inletts mellan Kyrkans försäkring AB[3] och Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

Under 2010 har arbetet med utökade samverkansformer inom området för förebyggande åtgärder fortgått. Kyrkokansliet anordnade våren 2010, för Svenska kyrkans säkerhetsforum[4], en workshop med representanter från bland annat Riksantikvarieämbetet, Brottsförebyggande rådet, Rikskriminalpolisen och Statens fastighetsverk. Workshopen behandlade aktuella säkerhetsförebyggande frågor och projekt i syfte att finna gemensamma samverkansprojekt.

Energieffektivisering

Energimyndighetens forskningsprogram ”Spara och Bevara” som pågått under åren 2007-2010 har utvärderats och fått fortsatt förtroende för ytterligare en fyraårsperiod, åren 2011-2014.

[3] Kyrkans försäkring är Svenska kyrkans eget försäkringsbolag.

[4] Svenska kyrkans säkerhetsforum är ett nätverk med representanter från Kyrkokansliet, Västerås stift, Kyrkans försäkring AB, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Kyrkans ingenjörsförening och Västerås kyrkliga samfällighet. Forumet samverkar kring säkerhetsfrågor inom Svenska kyrkans kulturarvsförvaltning.

Svenska kyrkan har två representanter i programrådet. Även denna period kommer programmet att omfatta 40 mkr med 10 mkr per år att fördela. Under mars 2011 kommer möjligheten att söka pengar till energieffektiviseringsprojekt utlysas, varvid även stiften har möjlighet att söka pengar till angelägna projekt inom området.

Under 2010 har en grupp för dialogmöten om energieffektivisering i kulturhistoriska byggnader formerats och träffats med företrädare för Svenska kyrkan, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser, Högskolan på Gotland, organisationen Etik och energi, Historiska hus och SP Statens Träforskningsinstitut m.fl. Under 2011 kommer dessa dialogmöten att övergå till en ny grupp under Kulturvårdsforum[5] för fortsatt nätverkande och samverkan.

Vad gäller Svenska kyrkans egen utbildningssatsning i energieffektivisering i främst kyrkobyggnader och i viss mån församlingarnas andra byggnader, har under år 2009 och 2010 utbildningarna genomförts, utifrån bland annat modellen som använts i Karlstads stifts energieffektiviseringsarbete. Utbildning sker i samverkan mellan studieförbundet Sensus, kyrkokansliet samt berörd personal i stiften såsom stiftsantikvarier, stiftsingenjörer och miljösamordnare. Linköpings stift har efter att ha genomfört utbildningen 2010, beslutat att genomföra en energikartläggning med handlingsplaner m.m., den s.k. energilotsen, genom organisationen Etik och energi, för samtliga sina byggnader i likhet med det arbete som genomförts i Karlstads och Härnösands stift. Kostnaden kommer att täckas av de genom kyrkostyrelsen riktade församlingsbidragen för år 2011.

Den 12 oktober genomfördes på kyrkostyrelsens uppdrag ett seminarium om solceller, solvärme och solel som förnyelsebara energikällor som ett alternativ för uppvärmning av kulturhistoriskt skyddade byggnader. Vid seminariet, ”Ingen fara på taket”, som arrangerades tillsammans med Riksantikvarieämbetet, deltog Riksantikvarien och ärkebiskopen samt inbjöds representanter för de regionala samrådsgrupperna samt stiftens antikvarier och stiftsingenjörer.

En förstudie har under 2010 genomförts inom Energimyndighetens projekt Spara och Bevara, om mögelangrepp i kyrkobyggnader, där en kartläggning har gjorts av relevant forskning som utförts inom området. För förstudien ansvarade Institutionen för Kulturvård i Göteborg och IVL Svenska Miljöinstitutet, båda med forskningskompetenser inom både biologi/mögel och klimatstyrning. En slutrapport har färdigställts.

IVL Svenska Miljöinstitutet har också under 2010 genomfört en förstudie om kyrkans inne- och utemiljö. Syftet är att bidra till utvecklingen av energisnåla lösningar för klimatstyrning, i avsikt att förhindra att mögelpåväxt med minsta möjliga energiåtgång.

Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister

Ett kvalitetssäkringsarbete har under 2010 gjorts inom Svenska kyrkans kyrkobyggnads-register. Bland annat har uppgifter om skydd enligt Kulturminneslagen samt ägandeformer och bruk för alla kyrkor granskats. Vidare har arbetet fortsatt för att koppla samman informationen i kyrkobyggnadsregistret med nuvarande information i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister.

[5] www.kulturvardsforum.se

Under året har även en förstudie genomförts för att belysa framtida behov av utveckling av registret och samverkan kring registerfrågor, bland annat mellan Svenska kyrkan och Riksantikvarieämbetet. I förstudien konstaterades att församlingarnas behov av digitala inventarieregister är stort. Kyrkokansliet har därför påbörjat ett arbete med att utveckla en nationell digital mall för inventarieregister som kommer att vara knuten till Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister.

Nationellt hantverkslaboratorium

Hantverkslaboratoriet ska med Göteborgs universitet som huvudman ”fånga upp hantverksrelaterade problem i kulturmiljövårdens praktik, producera fungerande lösningar i nära samspel med kulturmiljövården och se till att lösningarna når avnämarna och brukas.” [6] Ändamålet stämmer väl överens med skrivningarna om den kyrkoantikvariska ersättningen som skall åstadkomma ”största möjliga kulturmiljönytta”,[7] och med Svenska kyrkans och Riksantikvarieämbetets gemensamma principer för vården av det kyrkliga kulturarvet där bland annat anges att ”grundläggande principer för god byggnadsvård skall alltid gälla”.[8]

Hantverkslaboratoriet är nu på god väg att formera sig. Just nu pågår arbetet med att fastställa och bemanna organisationen samt med att ta fram en verksamhetsplan för 2011. Svenska kyrkan medfinansierar laboratoriets verksamhet och ställer krav på att en särskild s.k. koordinator för det kyrkliga kulturarvet ska anställas. Svenska kyrkan merverkar i laboratoriets styrgrupp. Bedömningen är att laboratoriet kommer att bli en viktig part i arbetet med att säkra kvalificerad hantverkskompetens i framtiden.

Kompetensförsörjning i kulturhistoriska byggnader och miljöer

Under 2010 har ett arbete bedrivits inom ramen för en förstudie i projektet *KKBM, kunskapsförsörjning i kulturhistoriska byggnader och miljöer*. Huvudman i projektet är Statens fastighetsverk och förutom Svenska kyrkan medverkar ett hundratal andra aktörer i projektet. Här återfinns både stora och små företag i de olika rollerna beställare, rådgivare och utförare, i dagligt tal kallade förvaltare, konsulter och entreprenörer inom byggsektorn. Gemensamt för alla medverkande är att man arbetar med kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer och att man delar en övertygelse om att kvaliteten i arbetet behöver höjas och framtidssäkras. Nyckeln till detta ligger i utbildning och kompetens. Fokus för projektet är därför kompetensförsörjning: från grundutbildning via fortbildning till specialistutbildning i såväl kortkurser som hela högskoleprogram. Under förstudien har behovet av kompetenshöjande insatser kartlagts för vardera gruppen beställare, rådgivare samt utförare liksom behovet av gemensamma kompetenssatsningar för dessa grupper i syfte att skapa en gemensam värdegrund i kulturarvsfrågor. Kartläggningen har skett dels genom en kvalitativ studie, djupintervjuer av 17 personer med mångårig erfarenhet i branschen och dels genom en kvantitativ studie i form av en webbenkät som besvarades av 1440 personer.

Inom ramen för förstudien har också en omvärldsanalys med fokus på dagens utbildningssituation gjorts med förslag på kompletterande insatser och kravspecifikationer av utbildningar. Denna del av förstudien har genomförts av Chalmers Tekniska högskola och Göteborgs universitet. Som ett resultat av förstudien har en ansökan lämnats in till Europeiska sociala fondens råd i mars 2011 med sikte på ett projekt för att genomföra de förslag till

[6] Ur verksamhetsplan 2010 för Hantverkslaboratorium.

[7] *Kyrkoantikvarisk ersättning, Villkor och allmänna råd.* Bilaga till kyrkofondens beslut 2006-06-07.

[8] Ur *Levande arv* redaktör Boel Hössjer Sundman, Svenska kyrkan och Verbum förlag 2007.

åtgärder som förstudien pekar på. Ansökan omfattar cirka 25 miljoner och avser åren 2011-2013.

Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar

Projektet har bedrivits vid kyrkokansliet under perioden 2007-2010. En slutrapport med projektsammanfattning och rekommendationer färdigställdes i slutet av juli 2010 och remitterades tillsammans med projektets tre övriga delrapporter till de regionala samrådsgrupperna, till Riksantikvarieämbetet samt till projektets referensnätverk för yttrande. Sista svarsdatum sattes till den 15 oktober. Flera parter meddelade underhand att de hade svårt att hinna lämna genomarbetade synpunkter och remisstiden förlängdes därför. Vid konferensen om det kyrkliga kulturarvet i Uppsala 3-4 november 2010 redovisades en första sammanställning av de 15-tal remissyttranden som kommit in till kansliet vid detta datum.

Arbetet med att på ett bra sätt ta tillvara alla yttranden och synpunkter har fått stått tillbaka för andra angelägna arbetsuppgifter under slutet av 2010 och början av 2011. Kansliets ambition är dock att arbetet ska ta ny fart under 2011 och att en omarbetad slutrapport tas fram under året.

Ett svenskt kulturarvscharter?

Ett av resultaten av projektet *Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar* är slutsatsen att det saknas en gemensam utgångspunkt och verktyg inom dagens kulturmiljövård i Sverige för hur förvaltningen av kulturhistoriska viktiga platser bör gå till, särskilt rörande frågan om ökad delaktighet i kulturarvsarbetet. Därför har under 2010 två fokusseminarier planerats i samverkan med ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) Sweden och Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet. Seminarierna ska kritiskt granska två internationella dokument, *The Illustrated Burra Charter, Making Good Practice for Heritage Places* [9] samt *Conservation Principles. Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment.*[10] och diskutera om det är relevant att upprätta liknande dokument för svensk ideologi och praxis. Seminarierna sker 3 mars och 14 april 2011.

Internationell samverkan

Under 2009 bildades nätverket *European Policy Network for Historic Places of Worship,* som ett informellt samarbete mellan en rad organisationer i Europa engagerade i förvaltning och användning av kyrkomiljöer och andra historiska religiösa platser. Svenska kyrkan är representerad i nätverkets styrgrupp som leds av engelska Churches Conservation Trust. Under 2010 deltog Svenska kyrkan i två styrgruppsmöten och medverkade även i planeringen och genomförandet av nätverkets första officiella forum *Working Together for Historic Places of Worship in Europe*, som skedde i Canterbury, England, 10-13 november. Svenska kyrkan har även med egna medel bekostat utvecklingen av nätverkets hemsida.[11] Under 2011 har nätverket bytt namn till *Future for Religion Heritage (FRH) - The European Network for Historic Places of Worship.*

[9] ICOMOS Australia 1977-79, 2004

[10] English Heritage 2008

[11] Se http://www.placesofworshipeu.org/

I juli 2010 deltog en representant för Svenska kyrkan vid konferensen *Civil Society and Heritage* 2010 i Mechelen, Belgien. Temat var social och ekonomisk hållbarhet i förhållande till kulturarv med Faro-konventionen[12] som utgångspunkt.

3.2. SAMRÅD

Centrala samrådsgruppen

Centrala samrådsgruppen är ett forum mellan Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan för kunskaps- och erfarenhetsutbyte i frågor som rör det kyrkliga kulturarvet. Samrådsgruppen ska bredda diskussionen kring det kyrkliga kulturarvet, kunskapsuppbyggnad och kompetensutveckling, diskutera stöd kring brukande och vård, sprida information samt verka för samförståndslösningar kring principiellt viktiga frågeställningar. Centrala samrådsgruppen består av representanter från Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans nationella nivå och Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

Under 2010 möttes Centrala samrådsgruppen vid fyra tillfällen. Fördjupningsseminarier har genomförts om Svenska kyrkans strukturförändringar, Riksantikvarieämbetets forsknings- och utvecklingsprojekt ”Kunskapsuppbyggnad kring kyrkomiljöerna som kulturarv efter relationsförändringarna” samt om kulturarvsaspekter i samband med byggnationen av Citybanan och dess påverkan på kyrkor i Stockholms innerstad.

Exempel på övriga frågor som tagits upp i gruppen är framtagandet av en metod för kyrkorumspedagogik i syfte att öka barns förståelse för kyrkorummet och traditionella kristna symboler, hållbar energiutvinning och solceller som ett alternativ för uppvärmning av kulturhistoriskt skyddade byggnader soch det under 2010 nystartade europeiska nätverket *Historic Places of Worship*. Centrala samrådsgruppen har under året följt Riksantikvarieämbetets arbete med att utarbeta föreskrifter och allmänna råd för tillämpningen av 4 kap. kulturminneslagen och Svenska kyrkans översyn av villkor och allmänna råd för kyrkoantikvarisk ersättning.

Centrala samrådsgruppens årligt återkommande konferens ägde år 2010 rum i Göteborgs stift. Konferensen, vars tema var ”Mångbruk-sambruk-nybruk”, behandlade frågor om breddad användning av kyrkobyggnader som en konsekvens av nya behov hos församlingar och de följdfrågor som detta aktualiserar för både Svenska kyrkan och kulturmiljövården.

Regionala samrådsgrupper

I varje stift finns en regional samrådsgrupp vilken består av personer med olika kompetenser och ansvarsområden inom Svenska kyrkan på regional och lokal nivå samt från kulturmiljövården på regional nivå. Genom löpande kontakter och regelbundna möten har de regionala samrådsgrupperna blivit väletablerade forum för erfarenhetsutbyte och regional kunskapsuppbyggnad kring det kyrkliga kulturarvet.

Under 2010 har principiella frågor kring förändringar av kyrkorum, mångbruk och nybruk samt uppföljningar och revideringar av vård- och underhållsplaner diskuterats i flertalet av de regionala samrådsgrupperna. Frågan om resurssvaga församlingars/samfälligheters ekonomiska situation med sviktande förmåga att klara egeninsatser och därmed möjligheter att genomföra viktiga och nödvändiga renoveringsinsatser har i allt högre grad diskuterats under året. Detta har

[12] Europarådets s.k. Farokonvention från 2005

lett till resonemang om ersättningsnivåer och om möjlig hänsyn till församlingarnas kulturarvsansvar, frågor som även aktualiserats i pågående översyn av villkor och allmänna råd för kyrkoantikvarisk ersättning.

Samråd om kyrkoantikvarisk ersättning

Årligen sker samråd om kyrkoantikvarisk ersättning mellan Svenska kyrkans stift och nationella nivå samt företrädare för länsstyrelser, länsmuseer och Riksantikvarieämbetet. Samråden syftar till att informera om aktuella frågor och pågående arbeten, bidra till erfarenhetsutbyten genom bland annat föredrag och följa upp och diskutera principiella frågor kopplade till behov och fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning.

Under 2010 har bland annat frågor om energieffektiviseringsåtgärder i kulturhistoriskt värdefulla miljöer aktualiserats samt en workshop om utvecklingen av hantverkskompetens för kulturhistoriskt intressanta byggnader genomförts. Likt tidigare år har det årliga rambeslutet om kyrkoantikvarisk ersättning redovisats och diskuterats. Vid samrådet har även informerats om kyrkokansliets översyn av villkor och allmänna råd för kyrkoantikvarisk ersättning.

4. KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING ÅR 2002–2010

4.1. HANDLÄGGNINGEN AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING

Handläggningen av kyrkoantikvarisk ersättning sker per ramår i fyraårscykler från församlingens ansökan år ett, handläggning och beslut år två, till uppföljning under tiden för genomförandet samt rekvirering av medel år tre och fyra. Ersättningen fördelas efter ansökningar från församlingar/samfälligheter vilka stiftens handläggare bereder, i nära samråd med antikvarisk myndighet, inför stiftsstyrelsens ansökan om ram hos kyrkostyrelsen. I ramansökan kan stiften även ansöka om medel för att genomföra egna stiftsövergripande projekt. Regionalt sker samråd mellan stift och länsstyrelser i samband med tillstyrkan och prioritering av inkomna ansökningar. Kyrkostyrelsen fattar beslut, efter beredning på kyrkokansliet och yttrande från Riksantikvarieämbetet, om ramfördelning till stiften samt för egna nationella projekt. Handläggningsförfarandet sker enligt *Kyrkoantikvarisk ersättning, Villkor och allmänna råd* som antagits av Kyrkofondens styrelse 2001-03-15 och senast ändrats 2006-06-07.

Handläggningen av kyrkoantikvarisk ersättning ses ofta av sökande församlingar/samfälligheter som svårgenomtränglig och komplicerad. Tillståndsprocessen upplevs ibland som hindrande, i vissa fall på grund av långa handläggningstider och ett ofta påtalat problem är att tidscykeln för ansökan om kyrkoantikvarisk ersättning inte alltid sammanfaller med vårdplaneringen. Detta kan leda till att församlingar/samfälligheter inte alltid ansöker om kyrkoantikvarisk ersättning på grund av att åtgärden måste genomföras snabbare än den tid det tar att avvakta beslut om kyrkoantikvarisk ersättning. Åtgärden får i normalfallet inte påbörjas innan ansökan om ersättning lämnats in. Hur många projekt som inte kan genomföras på grund av detta är svårt att ange men det är troligt att det inte är ett oväsentligt antal. Flera stift har påtalat församlingars och samfälligheters behov av stöd för att komma igång med insatser och/eller att söka ersättning för dessa. I detta arbete spelar stiften en viktig roll genom sin uppsökande och stödjande verksamhet gentemot ekonomiska enheter, till exempel genom rådgivning i antikvariska och byggnadstekniska frågor. Under 2010 har en förstärkning av kulturhistorisk kompetens skett bland annat genom inrättandet av en stiftsantikvarietjänst på två år i Stockholms stift. Under året har även arbetet med tillsättningen av en stiftsantikvarietjänst i Visby påbörjats. En pågående förstärkning av byggnadsteknisk kompetens i flera stift har bland annat bidragit till mer utarbetade underlag för ansökan om kyrkoantikvarisk ersättning och bättre planeringsunderlag såsom vård- och underhållsplaner.

Svenska kyrkans nationella nivås hantering av kyrkoantikvarisk ersättning är samordnande och omfattas bland annat av beredning av rambeslut till stift och nationell nivå samt uppföljning och redovisning av kyrkoantikvarisk ersättning. Under 2010 har ett större arbete påbörjats med framtagandet av nya villkor och riktlinjer för kyrkoantikvarisk ersättning i syftet att skapa ett tydligare och mer transparent regelverk och genom nya rekommendationer i en handbok förbättra handläggarstödet gentemot stiften. Kontakt med stiften och stiftens handläggare för kyrkoantikvarisk ersättning sker fortlöpande genom informationsutskick och rådgivning. Under 2010 har två samrådsmöten om kyrkoantikvarisk ersättning genomförts med stiften, varav ett tillsammans med länsstyrelser, Riksantikvarieämbetet och länsmuseer (se Samråd s. 17-18).

4.2. ÖVERGRIPANDE MÅLSÄTTNING OCH PRIORITERING

Det övergripande målet för kyrkoantikvarisk ersättning är att medlen ska användas så att största möjliga bevarandeeffekt uppnås. Detta förutsätter en aktiv planering och noggrann uppföljning på alla nivåer samt en god samverkan mellan Svenska kyrkan och kulturmiljövården.

Ersättningen får beviljas till kulturhistoriskt motiverade kostnader vid insatser för vård och underhållsåtgärder, åtgärder som förbereder, underlättar och förbättrar förutsättningarna för vård och bevarande, exempelvis kulturhistoriskt motiverade utredningar, planering och projektering, vård- och underhållsplanering, skadeförebyggande åtgärder samt åtgärder för förbättrad förvaring av kulturhistoriskt värdefulla inventarier.

Ersättning utgår även till stiftsövergripande och nationella projekt i syfte att öka kunskapen om det kyrkliga kulturarvets kulturhistoriska värden, vårdbehov och behov av kyrkoantikvarisk ersättning. Inom stiften och på nationell nivå pågår, i nära samverkan med kulturmiljövården, ett fortlöpande arbete med att samla och tillgängliggöra information om kyrkobeståndet, dess egenskaper, kulturhistoriska värden och antikvariska vårdbehov. Bland annat genomförs på stiftsnivå flera inventeringsprojekt exempelvis inventeringar och skadeanalyser av kyrkliga inventarier, kartläggning av klimat och energifrågor samt vård- och underhållsplanering. Stiften arbetar aktivt med utvärderingar och uppföljningar av vård- och underhållsplaner, både genom stiftsövergripande projekt och löpande rådgivnings- och stödverksamhet. På Svenska kyrkans nationella nivå pågår bland annat utvecklingen av Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister och utvecklingen av klimat- och energieffektiviseringsfrågor för kyrkobyggnader.

Diskussioner om prioritering och ersättningsnivåer för fördelningen av kyrkoantikvarisk ersättning sker kontinuerligt via samråd och kontakter mellan Svenska kyrkan och kulturmiljövården. I kyrkostyrelsens årliga rambeslut ges rekommendationer som grundar sig på stiftens bedömningar samt länsstyrelsernas och Riksantikvarieämbetets yttranden. För rambesluten är samsynen mellan stift och länsstyrelse om projektens angelägenhet och ersättningsnivå avgörande. Skiljaktigheter kan ibland förekomma och gäller oftast församlingarnas ekonomiska förutsättningar att genomföra vårdinsatser. Av samma skäl finns det skillnader mellan stiften i fråga om ersättningens storlek vilket behandlas i pågående översyn av villkor och allmänna råd för kyrkoantikvarisk ersättning.

4.3. FÖRDELNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING

Fördelningen av kyrkoantikvarisk ersättning ska spegla arbetenas prioritet från kulturmiljösynpunkt. På grund av att bedömningarna av vårdinsatsernas prioritet ibland varierar stort mellan stiften måste en begränsning i förhållande till behoven ske vilket innebär att projekt för konkreta vårdinsatser och skadeförebyggande arbeten med högsta prioritet, prioritet 1, inte får fullt utslag vid fördelningen. Begränsningen sker dels efter prioritet ur kulturmiljösynpunkt dels i proportion till ett mått på omfattning av de kyrkliga kulturminnena. Vid fördelningen används en kalkylmodell som utgår från stiftets kulturmiljöansvar uttryckt i ett medelvärde av andel skyddade kyrkor och andel kvadratmeter skyddade kyrkor och ramen sätts i proportion därtill för de stift som sökt särskilt mycket ersättning i förhållande till detta kulturarvsansvar. Fördelning av beslutad kyrkoantikvarisk ersättning per stift och genomsnittbelopp stiftsvis per kvadratmeter skyddad kyrka framgår av bilaga 3, tabell 3.1.

Inför varje rambeslut bedöms för ramåret aktuella stifts- och nationella projekt avseende om dessa får stödjas av kyrkoantikvarisk ersättning och i så fall till vilken ersättningsnivå. I beslutet ges också rekommendationer om stiftsövergripande arbete och om redovisning av detta.

2011 års rambeslut

För år 2011, med dispositionstid 2011-2012, har stiften och nationell nivå, genom beslut av Kyrkostyrelsen den 21 juni 2010 tilldelats en beslutsram om totalt 462 (460) miljoner kronor (2010 års uppgifter inom parentes). Stiften ansökte 2011 om ramar för att kunna bevilja 1 072

(1 012) projekt för totalt 538 (479) miljoner, vari ingår stiftens egna projekt och vård- och underhållsplaner.

4.4 FÖRBRUKNINGEN AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING

Av de 2 360 mnkr som staten anslagit i kyrkoantikvarisk ersättning för perioden 2002 - 2010 hade 1 871 mnkr (1 526 mnkr) betalats ut och 489 mnkr återstod vid 2010 års utgång. Därmed hade vid 2010 års utgång 79,3 procent av anslaget 2002-2010 förbrukats (se diagram 1, bilaga 3, tabell 3:2). Förbrukningen tyder på en eftersläpning i jämförelse med tidigare år.[13] En orsak är att ramperioden är på två år vilket innebär att det är först under första kvartalet 2012, med eventuella förlängningar av ramen, som man kan sluta sig till den faktiska förbrukningen för perioden 2002 – 2010 (se diagram 2).

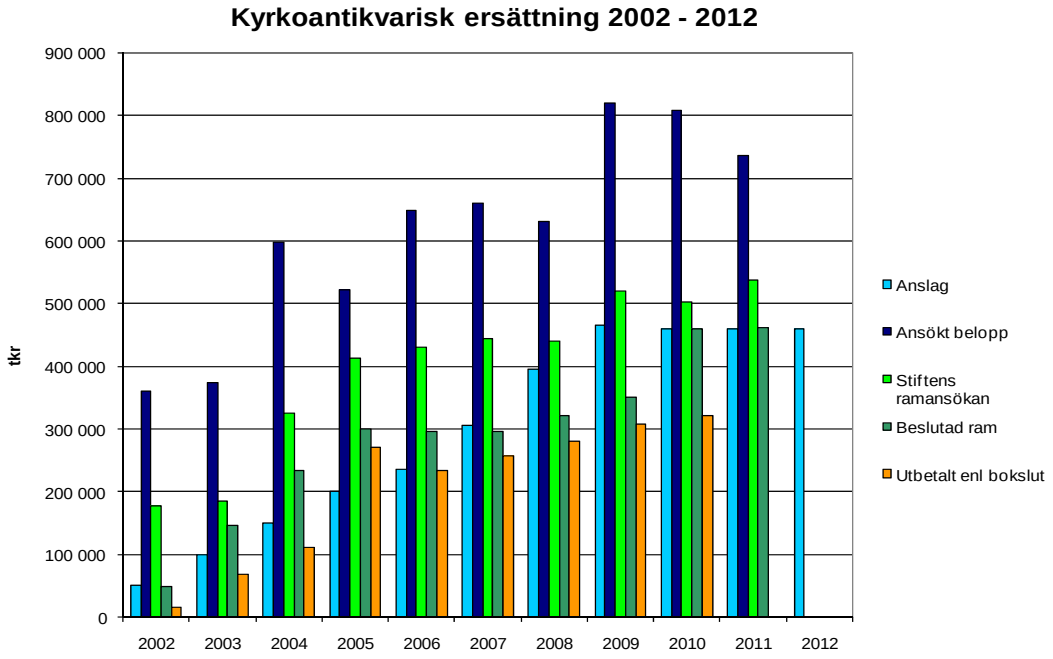

Diagram 1. Anslag, ansökt av församlingar/samfälligheter, ramansökt, beviljat och utbetalt belopp kyrkoantikvarisk ersättning 2002 – 2012.

Det som skapat eftersläpningen i medelsförbrukningen är dels de ekonomiska enheternas bristande förmåga till egenfinansiering (se nedan, s. 24-25), dels kontrollstationen 2009 och att det inte funnits beslut om hur stor tilldelningen av medel skulle bli för år 2010 förrän genom riksdagsbeslut i december 2009. En överteckning av det statliga anslaget skedde medvetet under åren 2003-2006. Då besked dröjde om hur stort det statliga anslaget från 2010 skulle bli skedde en mot överteckningen motsvarande sänkning under åren 2008-2009. Detta för att förbrukningen 2002-2009 skulle gå jämt ut med anslaget. När kyrkostyrelsens ram för 2010 beslutades i juni 2009 fanns ännu inget besked från staten om anslagets kommande storlek. Ramen sattes då till det tidigare beslutade slutbeloppet 460 mnkr med förbehållet att om statens anslag blev annorlunda skulle beloppet räknas om.

[13] 2006 95,5%, 2007 92,1%, 2008 86,4%, 2009 81,4%

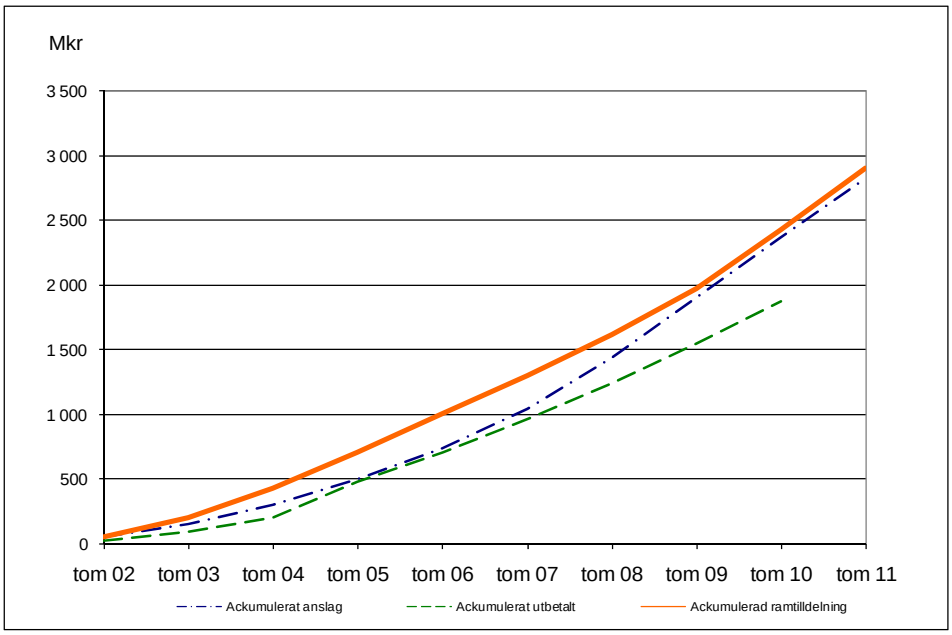

Diagram 2. Utnyttjandet av kyrkoantikvarisk ersättning ackumulerat 2002 - 2011. Utbetalt belopp anges enligt bokslut och uppgår till 1 871 miljoner kronor till och med 2010.

Under 2002-2010, fram till 2011-03-01, har enligt vad som redovisats i Svenska kyrkans projekthanteringssystem (PHS) totalt 1 851 miljoner kronor utbetalats till stift, samfälligheter och församlingar. Samtliga projekt från 2009 års ram och tidigare är slutredovisade, utöver ett antal projekt för vilka stiften fått dispens för slutredovisning under 2011. 2010 års ram får disponeras även 2011 varför ett antal projekt kan vara delutbetalade och därmed inte slutredovisats i PHS. Först vid slutredovisningen korrigeras verklig totalkostnad i PHS varvid en slutlig bild av vilka totala insatser ersättningen möjliggjort kan redovisas.

Ett analysarbete kommer under 2011 att påbörjas på den nationella nivån, som syftar till att genomlysa de effekter på kulturarvet som hittills uppnåtts genom kyrkoantikvarisk ersättning. Härutöver kommer även en handlingsplan att tas fram för hur mängden ansökningar avseende ersättningsberättigade vård- och underhållsåtgärder skulle kunna öka. Detta är inte minst viktigt med anledning av att den ackumulerade ramtilldelningen bör ianspråktagas fullt ut.

I bilaga 3, tabell 3.3-3.7 redovisas totalt utbetald ersättning fram till 2011-03-01 stiftsvis fördelat på olika objektstyper, exempelvis kyrkobyggnad, kyrkliga inventarier, och åtgärdstyper, exempelvis konservering och skadeförebyggande åtgärder.

4.5. KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING, FÖRUTSÄTTNINGAR OCH BETYDELSE

Som ägare av det största sammanhållna kulturarvet i landet har Svenska kyrkan ett stort förvaltningsansvar för vården av dess kulturhistoriska värden. Här har den kyrkoantikvariska ersättningen stor betydelse, exempelvis utgör ersättningen cirka en fjärdedel av kostnaden för underhåll av och investeringar på kyrkobyggnaderna.

Ersättningen möjliggör i många fall att kulturhistoriskt motiverade åtgärder kan genomföras för kyrkobyggnader, inventarier, begravningsplatser etc. Sedan 2007 finns tendenser till att församlingarna/samfälligheterna inte har ekonomisk bärkraft för att skjuta till den egeninsats

som krävs vid genomförandet av åtgärder även om kyrkoantikvarisk ersättning beviljats. Sammanlagt för de projekt – även stiftens egna – som avslutats 2002-2010 har ersättning utgått i genomsnitt med 48 procent av den totala redovisade kostnaden. För konkreta vårdinsatser är motsvarande siffror 44 procent och för skadeförebyggande åtgärder 53 procent.

Strukturella förändringar

Frågeställningarna kring strukturförändringarnas inverkan på vården och bruket av det kyrkliga kulturarvet är komplexa. Sedan år 2000 t.o.m. januari 2011 har antalet församlingar/samfälligheter som är ekonomiska enheter inom Svenska kyrkan minskat med 144 stycken, från 936 till 792, motsvarande 15 procent. I samband med kyrkovalet 2009 och inför år 2010 minskade antalet ekonomiska enheter, församlingar/samfälligheter med 39 stycken. Indelningsändringar görs främst i samband med val eftersom den kyrkliga förtroendemannaorganisationen då lättast kan ändras. År 2010 var antalet församlingar 1467 och av dessa samverkar 971 inom ramen för 286 kyrkliga samfälligheter.

Syftet med de strukturella förändringarna är att forma en effektivare organisation för verksamheten på lokal nivå samt att åstadkomma en långsiktigt hållbar bas för verksamheten i ekonomiskt hänseende. Flera stift påtalar att strukturella förändringar i organisationen aktualiseras alltmer i arbetet med det kyrkliga kulturarvet. Trots att strukturförändringarna innebär en ekonomiskt rimligare struktur och ett bättre ansvarstagande för den kyrkliga verksamheten och egendomen kan en följd bli att kyrkor används mindre (se sidan 11). Utifrån det analysarbete som görs nationellt i Svenska kyrkan kan sägas att något samband mellan sammanläggningarna och mönstren för förändrat bruk av kyrkorna ännu inte tydligt kan utläsas. Dock kan påtalas att folkomflyttningar och glesbygdens problematik har direkt bäring på kulturarvet, då ansvaret för glesbygdens kyrkliga kulturarv vilar på en minskad grupp medlemmar till följd av utflyttning och i viss mån minskat medlemsantal. Samtidigt brukas samma kyrkor ofta säsongsvis av en mycket större grupp människor (både medlemmar och icke-medlemmar) som inte bor på orten.

Nationella nivån driver från 2010 och framåt, på kyrkostyrelsens uppdrag ett rikstäckande samverkansprojekt där samtliga stift involveras och inom vilket bl.a. GIP, Gemensam IT-plattform, är ett fokusområde. Samverkansprojektet har som mål att utmynna i att församlingar/samfälligheter genom samverkan ska kunna frigöra ekonomiska resurser för sin församlingsverksamhet och möjliggöra ekonomisk, effektiv och hållbar skötsel av kyrkor och övriga byggnader.

Kostnader för fastighetsförvaltning

Församlingar/samfälligheter inom Svenska kyrkan lämnar årligen en ekonomisk redogörelse till den nationella nivån. Ur denna statistik kan utläsas att kostnaden för fastighetsförvaltningen, då intäkter såsom hyresintäkter och erhållen kyrkoantikvarisk ersättning avdragits, under 2009 var totalt 2 642 miljoner kronor (se bilaga 4, tabell 4.1). Särredovisning som rör kyrkobyggnader sker genom de två kategorierna ”kyrkor och kapell” respektive ”kyrkor och församlingshem i gemensam byggnad”. Den första av dessa avser huvudsakligen det skyddade byggnadsbeståndet. Kategorin ”Kyrkor och församlingshem i gemensam byggnad” innehåller till en mindre del skyddade anläggningar. Nettokostnaden för dessa två kategorier var 1 567 miljoner kronor. Fastighetsförvaltningens andel av den totala driftskostnaden för hela verksamheten, exklusive begravningsverksamhet, har hållit sig ganska konstant under 2000-talet, omkring en fjärdedel. Kyrkobyggnaderna, uttryckt som summan av de två nämnda kategorierna, står för hälften av denna fjärdedel (se diagram 3).

År 2009 var Svenska kyrkans egna kostnader för fastighetsförvaltning 3 534 miljoner kronor. Bruttokostnaden för kyrkobyggnader, kapell och kyrkor som var sammanbyggda med församlingslokaler var 1 952 miljoner kronor, varav 1 221 miljoner kronor avsåg underhåll och investeringar. Till detta kommer olika typer av driftskostnader. År 2009 utbetalades enligt bokslut 307 miljoner kronor i kyrkoantikvarisk ersättning, för insatser på kyrkor, begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Även om siffrorna inte är direkt jämförbara kan därmed sägas att den kyrkoantikvariska ersättningen täcker cirka en fjärdedel av kostnaden för underhåll och investeringar på kyrkorna.

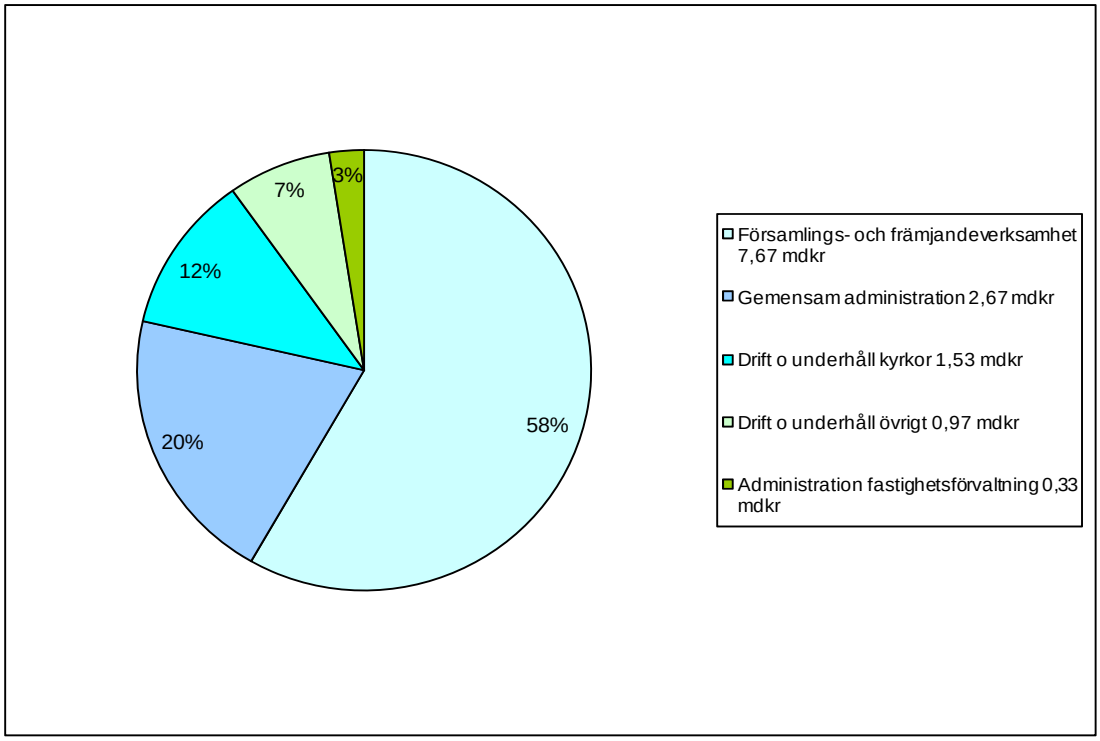

Diagram 3. Fördelning av Svenska kyrkans kostnader för församlingar, samfälligheter och stift 2009. Kostnader för begravningsverksamhet ingår inte, inte heller intäkt av kyrkoantikvarisk ersättning.

Cirka 18 procent av det totala kyrkobeståndet finns i små församlingar, det vill säga församlingar med färre än 2 500 medlemmar (se bilaga 4, diagram 4.5). Det kan konstateras att ju mindre enheter uttryckt i antal medlemmar, desto större andel av kostnaderna tenderar fastighetsförvaltningen att ta. Genom att relatera församlingarnas disponibla kapital med antal kyrkobyggnader i församlingen kan noteras att de små församlingarnas disponibla kapital understiger riksgenomsnittet. En markant nedgång av det disponibla kapitalet per kyrka har skett för grupperna storstad, större stad och medelstor stad, mellan 2007 och 2008, främst på grund av att marknadsvärdena för värdepapper sjönk kraftigt under senare delen av 2008, men den har till stor del återhämtats år 2009 (se bilaga 4, diagram 4.6).

4.6. NULÄGE OCH FRAMTIDA BEHOV

Kännedomen om kyrkoantikvarisk ersättning är genom medvetet informations- och implementeringsarbete väletablerad bland församlingar/samfälligheter. Stiften fyller här en viktig funktion genom fortlöpande stöd, utbildning och informationsspridning. I stiftens proaktiva arbete gentemot församlingar/samfälligheter har stiftsinventeringar, bland annat

skadeinventeringar av inventarier samt vård- och underhållsplaner, en betydande roll. Utifrån det identifierade vårdbehovet uppmuntras församlingar att söka kyrkoantikvarisk ersättning. Planeringen möjliggör för stiften att verka mer uppsökande gentemot de församlingar/samfälligheter som inte sökt eller sökt jämförelsevis lite kyrkoantikvarisk ersättning. Samtidigt finns i stiften och på nationell nivå en medvetenhet om att ökade resurser krävs för att ytterligare intensifiera det proaktiva arbetet.

Fler faktorer som påverkar planering och genomförande av vårdprojekt är kompetens hos fastighetsansvariga och förtroendevalda samt förvaltningens organisation och arbetsbelastning. Tillgången till grundläggande förvaltningskompetens varierar hos församlingarna/samfälligheterna varvid stiften i allt högre utsträckning har gjort satsningar för att stärka sin stödfunktion för byggnadstekniska eller entreprenadjuridiska frågor. I detta arbete är framtagna vård- och underhållsplaner ett fungerande stöd i stiftens och förvaltarnas arbete. Vissa stift har även i sin tillsynsroll börjar arbeta mer aktivt med kyrkobyggnads- och kulturarvsfrågor. Detta sker till exempel genom kontinuerliga tillsynsbesök i samband med av biskops- och/eller prostvisitationer i församlingar/samfälligheter.

Framtagna planeringsunderlag, vård- och underhållsplaner samt stiftsövergripande inventeringar har bidragit till ökad framförhållning i förvaltarnas planering samt bättre och mer genomarbetade ansökningar i jämförelse med tidigare ansökningsår. En förskjutning från akut vård till förebyggande och planerade insatser med syfte att undvika kostsamma åtgärder och skador har successivt skett genom att vård- och underhållsplanering och olika skadeförebyggande åtgärder fått en framskjuten plats i regelverk och rekommendationer. Under 2010, med fortsättning 2011, har en utvärdering och revidering av dokumentet *Kyrkoantikvarisk ersättning, Villkor och allmänna råd* gjorts. Arbetet genomförs i en inomkyrklig arbetsgrupp med handläggare från kyrkokansliet samt företrädare för stiften. Till arbetet har en extern referensgrupp knutits med representanter från bland annat Riksantikvarieämbetet och länsstyrelser.

Kyrkoantikvarisk ersättnings avgörande betydelse i finansieringen för vården av det kyrkliga kulturarvet har ovan påtalats. Vård- och underhållsplanerna visar att behoven är omfattande. Ansökningarna tenderar dock att koncentreras till färre men något större projekt. Det finns olika omständigheter som påverkar förbrukningen av kyrkoantikvarisk ersättning. Enskilda församlingar kan, som berörts ovan (s 22) ha begränsade möjligheter att få fram genomarbetade ansökningar och att genomföra arbeten inom avsatt tid. Det kan vidare vara svårt att upphandla hantverkare eller specialister. Stiftens stödjande och uppsökande arbete är därför särskilt avgörande för dessa församlingar.

Då betydande egeninsatser från församlingens sida krävs för att kunna genomföra kyrkoantikvariska projekt är det problematiskt för exempelvis församlingar i glesbygd med ett stort kulturarvsansvar att få fram de medel som behövs. Förutsättningarna kan således leda till att församlingar/samfälligheter har svårt att finansiera arbeten som ur antikvariskt perspektiv är mycket angelägna. Det förekommer att ansökta och beviljade arbeten inte genomförs eller försenas av detta skäl. I stiftsenkäten framkommer att förmågan att stå för egeninsatsen vid genomförandet av arbeten minskat. De ändrade förutsättningarna spelar roll vid planering och ansökan om ersättning. Det förekommer även att större renoveringsprojekt delvis avstannar och att flera kulturhistoriskt angelägna åtgärder därmed skjuts på framtiden.

5. STRATEGISKA FRAMTIDSFRÅGOR

5.1. FÖRÄNDRADE FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR KULTURARVET

En viktig trend inom Svenska kyrkan som har stor inverkan på det kyrkliga kulturarvet är minskningen av medlemmar. Enligt den senaste medlemsprognosen kommer medlemmarna i Svenska kyrkan att vara 860 000 färre 2019 jämfört med idag. Medlemsminskningen är konsekvensen av en rad händelser och trender, före och efter relationsförändringen 2000, såväl i samhället som inom kyrkan. Samhällstrender som urbanisering, globalisering och individualisering är av mycket långsiktig och övergripande karaktär och knappast möjliga att påverka för någon aktör eller organisation i samhället. Däremot är konsekvenserna av trenderna möjliga att hantera.

Även strukturförändringar med sammanslagna församlingar och bildandet av nya samfälligheter ger stor påverkan på kulturarvet. Förslagen i det kommande slutbetänkandet från Svenska kyrkans strukturutredning är viktiga att beakta i bedömningen av denna utveckling.

Mer konkret uttryckt ger därmed faktorer som medlemminskning, krympt ekonomi, minskad befolkning i vissa församlingar, rationaliseringar av verksamhet och organisation, t.ex. genom sammanläggning av församlingar, ett minskat behov av kyrkobyggnader, åtminstone för delar av den traditionella kyrkliga verksamheten. Likaså är många kyrkorum överdimensionerade för dagens och med all sannolikhet framtidens behov.

Positiva faktorer som kan motverka denna utveckling är det breda folkliga intresset och engagemanget för det kyrkliga kulturarvet samt den politiska enigheten om vikten av att det kyrkliga kulturarvet bevaras och används. Men till följd av ändrade vanor och värderingar skiljer sig behoven vad gäller användning av kyrkan och kyrkorummen idag kraftigt ifrån hur de var då kyrkorna byggdes. Det är t.ex. sannolikt att det finns stora framtida behov av att bruka kyrkorna som mötesplatser för olika sociala, kulturella och andliga ändamål. De kan även behöva användas för lokal service och som arbetslokaler för församling eller av andra sammanslutningar. Då förhållandena i städerna och på landsbygden skiljer sig allt mer är det sannolikt att användningen kan komma att se mycket olika ut i olika områden av landet och i stiften. I detta sammanhang finns mycket att lära av utvecklingen i t. ex. England, Holland, Belgien och Tyskland, där frågan om övertalighet varit aktuell under längre tid än i Sverige.

En positiv trend i sammanhanget är, förutom allmänhetens intresse för kulturarvet, utvecklingen av det civila samhället och politiska satsningar på ideella föreningar och volontärverksamhet. Med stor sannolikhet kommer i framtiden även delar av det fysiska omhändertagandet av kyrkorna att utföras av ideellt arbetande.

Mot bakgrund av den ovan bedömda utvecklingen planerar Svenska kyrkan att i samverkan med andra berörda aktörer ta fram en handlingsplan, eller en *Strategi för användning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet i förändrat samhälle och kyrka.*

Väsentliga frågor för en sådan strategi är:

- Nulägesbeskrivningar och prognoser för vilka kyrkor som riskerar bli övertaliga och vilka församlingar/ekonomiska enheter som kan komma att ha svårt att klara förvaltningen

- Scenariobeskrivningar med alternativa framtidsbilder av tillståndet för samhället, kyrkan och kulturarvet
- Förslag till alternativa användningar, mångbruk, sambruk etc.
- Konsekvensanalys av nya användningar
- Förslag till olika förvaltnings, underhålls- och driftsnivåer samt konsekvensanalyser av detta
- Förslag till utveckling av volontärverksamhet för ökad delaktighet och engagemang i förvaltning, användning och öppethållande av kyrkorna
- Förslag till alternativa (sam)finansieringar av förvaltning, vård och underhåll
- Förslag till övertagande/förvaltningsstöd av kyrkor som församlingarna inte kan äga eller förvalta

5.2. UTVECKLING AV DEN NATIONELLA HANDLÄGGNINGEN

I arbetet med den nationella handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen finns förbättringsmöjligheter och kansliet kommer under de kommande åren att fokusera på nödvändigt översyns- och utvecklingsarbete för handläggningsfrågorna. Riksrevisionen har exempelvis påpekat att ersättningen är ojämnt fördelad i landet.[14] Detta beror på skilda uppfattningar inom stift och län om hur stor andelen ersättning bör vara i varje projekt, men också på skilda resurser vad gäller kompetens, ekonomi och bemanning på samtliga nivåer. På den nationella nivån finns det behov av kvalitetssäkring av beslutsunderlagen, förbättrade system för uppföljning och kontroll samt ökat stöd till och samverkan med samtliga stift.

Utvecklingen av den nationella handläggningen ska stärkas med ökat fokus mot höjd kvalitet och förbättrade strukturer för handläggningen av ersättning, samt utveckling av metoder för utvärdering och analys av ersättningens utfall och effekter på kulturarvet. Detta planeras att ske genom följande aktiviteter och mål:

- Arbete med de reviderade villkoren och handboken för handläggningen av kyrkoantikvarisk ersättning med strävan att öka enhetlighet, tydlighet, transparens och effektivitet i handläggningen samt ändamålsenlig fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning stifts- och församlingsvis.
- Åtgärdsplan för att ansökningar och rekvisition av kyrkoantikvarisk ersättning ska vara tillfredställande i förhållande till anslagets storlek.
- Ökad kvalitet i handläggningen och förbättrad kontroll av användningen av kyrkoantikvarisk ersättning på nationell nivå och i stiften.
- Utveckling av uppföljning och utvärdering av kyrkoantikvarisk ersättning och dess effekter.
- Utveckling av stödsystem för kyrkoantikvarisk ersättning som kyrkobyggnadsregistret och av nya projekthanteringssystemet.
- Förbättrat stöd till och samverkan med stiften.

[14] Riksrevisionens rapport *Statens insatser för att bevara de kyrkliga kulturminnena*, 2008.

Genom att utveckla handläggningen, uppföljningen och analysen av den kyrkoantikvariska ersättningen, stärks såväl kvaliteten på arbetet som effekterna på det kyrkliga kulturarvet. Detta ger också bättre förutsättningar för arbetet med den ovan planerade strategin, vilken är ett sätt att hantera de konsekvenser som framtida förändringar av samhälle och kyrka kan tänkas innebära för kulturarvet.

Anders Wejryd
Kyrkostyrelsens ordförande

Lisa Gun Bernerstedt
Chef Avdelningen för kyrkoliv och samhällsansvar

Kopia för kännedom

Riksantikvarieämbetet
Samtliga stift
Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation
Centrala samrådsgruppen
De regionala samrådsgrupperna (e-post)
Samtliga länsstyrelser (e-post)
Samtliga länsmuseer (e-post)

BILAGA 1. FÖRÄNDRING AV ANTALET KYRKOR 2000–2010

Namn	*Församling*	*Stift*	*Byggår*	*Ägare*	*Besluts-datum*	*Ägd av Svenska kyrkan 1/1-2000*
Mariakyrkan	Trångsund	Stockholm	1987	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Resarö kapell	Vaxholm	Stockholm	1968	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Råsunda kyrka	Solna	Stockholm	1966	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Tibble kyrka	Täby	Stockholm	1978	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Vantörs kyrka	Vantör	Stockholm	1959	Svenska kyrkan	2001-05-29	Ja
Friggeråkers kyrka	Mösseberg	Skara	1955	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
Lextorpskyrkan	Lextorp	Skara	1971	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
S:t Johannes kyrka	Våmb	Skara	1987	Svenska kyrkan	2001-06-15	Ja
Björneborgs kyrka	Visnum	Karlstad	1956	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Siris kapell	Fryksände	Karlstad	1950	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Säffle kyrka	Säffle	Karlstad	1965	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Västerstrandskyrkan	Västerstrand	Karlstad	1977	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Åmotfors kyrka	Eda	Karlstad	1961	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja
Adolfsbergs kyrka	Adolfsberg	Strängnäs	1970	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Bodafors kyrka	Norra Sandsjö	Växjö	1940	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Charlottenborgskyrkan	Motala	Linköping	1988	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Franciskus kapell	Nyköpings Alla Helgona	Strängnäs	1972	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Lammhults kyrka	Aneboda-Asa-Berg	Växjö	1964	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Lerbergets kyrka	Väsby	Lund	1982	Kyrklig stiftelse	2002-06-07	Nej
Mariakyrkan	Växjö Maria	Växjö	1977	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
S:t Mikaels kyrka	Kulladal	Lund	1978	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
S:t Nicolai kapell (Sjömanskyrkan)	Malmö S:t Petri	Lund	1969	Svenska kyrkan	2002-06-07	Ja
Avasjö kapell	Dorotea-Risbäck	Luleå	1950	Kyrklig stiftelse	2002-12-10	Nej
Birgittakyrkan	Sköns	Härnösand	1972	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Björksätra kyrka	Sandviken	Uppsala	1975	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Kaitumkapellet	Gällivare	Luleå	1964	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Mariakyrkan	Gävle Maria församling	Uppsala	1971	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Råslätts kyrka	Jönköpings Kristina-Ljungarum	Växjö	1974	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Rönnöfors kyrka	Offerdal	Härnösand	1953	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Soutojärvi kyrka	Gällivare	Luleå	1963	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja

Namn	*Församling*	*Stift*	*Byggår*	*Ägare*	*Besluts-datum*	*Ägd av Svenska kyrkan 1/1-2000*
Staloluokta kåtakyrka	Jokkmokk	Luleå	1971	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Storviks kyrka	Ovansjö	Uppsala	1960	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Åsarne nya kyrka	Åsarne	Härnösand	1966	Svenska kyrkan	2002-12-10	Ja
Mariakyrkan	Värnamo	Växjö	1977	Svenska kyrkan	2003-02-17	Ja
Marielundskyrkan	Östersund	Härnösand	1969	Svenska kyrkan	2003-02-17	Ja

1:1. Förteckning över kyrkor som omfattas av tillståndsplikt enligt KML 4 kap. 4 § genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet efter den 2000 -01-01. Denna förteckning omfattar 35 kyrkor. I föregående års rapporter har 36 objekt redovisats. Skillnaden beror på att en kyrka (Storvik) varit dubbelförd. S:t Nicolai kapell benämndes i 2009 års redovisning som Sjömanskyrkan.

Namn	*Församling*	*Stift*	*Byggår*	*Skydd enl KML*	*Ägarkategori*	*Anmärkning*
Kummelby kyrka	Sollentuna	Stockholm	2000	Nej	Svenska kyrkan	Stadsdelskyrka
Bagarmossens kyrka	Skarpnäck	Stockholm	2001	Nej	Företag	Kyrkan ligger i Bagarmossens centrum
Furulundskyrkan	Partille	Göteborg	2001	Nej	Svenska kyrkan	Svenska kyrkan äger fastigheten, men samarbetar med EFS
Mariakyrkan	Ljungby Maria	Växjö	2001	Nej	Svenska kyrkan	Församlingskyrka
Skaga kapell	Undenäs	Skara	2001	Ej utrett	Svenska kyrkan	Ny stavkyrka ersatte också en stavkyrka byggd
Viskans kapell	Kinnarumma	Göteborg	2001	Nej	Svenska kyrkan	Sammanbyggt med församlingshem
Sjöstadskapellet	Sofia	Stockholm	2002	Nej	Svenska kyrkan	Stadsdelskyrka
Ljusets kyrka	Botkyrka	Stockholm	2004	Nej	Svenska kyrkan	Församlingskyrka
Sollyckans kyrka	Varberg	Göteborg	2005	Nej	Svenska kyrkan	Ny stadsdelskyrka
Viksjö nya kyrka	Järfälla	Stockholm	2005	Nej	Svenska kyrkan	Ersatte kyrka byggd 1971
Vårfrukyrkan	Brännkyrka	Stockholm	2005	Nej	Svenska kyrkan	Kyrkorummet är en tillbyggnad till äldre kyrkobyggnad och ersätter Fruängens kyrka, som tagits ur bruk
Halvorskyrkan	Gärdhem	Skara	2006	Nej	Svenska kyrkan	Stadsdelskyrka
Kristinelunds kapell	Husby-Rekarne	Strängnäs	2007	Nej	Svenska kyrkan	Sammanbyggt med församlingshem
Önsta Gryta Kyrka	Önsta	Västerås	2007	Nej	Svenska kyrkan	Ersatte Önsta kyrka, byggd 1981
Sollidens nya kapell	Örebro Olaus Petri	Strängnäs	2008	Nej	Svenska kyrkan	Ersatte tidgare kyrka, också benälmnd Solliden
Turebergskyrkan	Sollentuna	Stockholm	2010	Nej	Svenska kyrkan	Ny distriktskyrka

1:2. Förteckning över nybyggda kyrkor, invigda efter 2000-01-01. Denna förteckning omfattar ytterligare fem kyrkor i jämförelse med föregående års redovisningar En av dessa är den under 2010 invigda Turebergskyrkan. De övriga fyra (Skaga kapell, Halvorskyrkan, Sollidens kapell samt Kristinelunds kapell) invigdes dessförinnan, men hade fallit ur kyrkobyggnadsregistret.

Kyrka	*Församling*	*Stift*	*Byggår*	*Tagen ur bruk*	*Ägarbyte år*	*Skydd KML*	*Kommentar*
Odarslövs kyrka	Torn	Lund	1100	2002		Ja	Ägs av Svenska kyrka, försäljning diskuteras
Allhelgonakyrkan	Landskrona	Lund	1898	2003	2003	Ja	Ägs av Statens fastighetsverk för Tycho Brahe-museet
Istrums kapell	Eggby-Öglunda	Skara	1927	2003	2003	Ja	Såld till bostadsändamål
Kyrketorps kapell	Töreboda	Skara	1931	2003	2004	Ja	Sålt till bostadsändamål, fritidshus och ateljé
Stugsunds kyrka	Söderhamn	Uppsala	1925	2005	2005	Ja	Såld till bostad och verksamhet
Sörgårdens kapell	Stigsjö	Härnösand	1883	2005	2005	Ja	Sålt till privatperson
Örja kyrka	Landskrona	Lund	1838	2005		Ja	Ägs av Svenska kyrkan, församlingen har ansökt om rivning
Maglarps nya kyrka	Hammarlöv	Lund	1908	2006		Skydd hävt	Riven 2007
Mjälahults kapell	Torup	Göteborg	1923	2006	2008	Ja	Såld till bostadsändamål
Dalmarks kapell	Hammar	Strängnäs	1928	2007	2007	Ja	Ny ägare Sörbygdeföreningen
Granbergsdals kapell	Karlskoga	Karlstad	1915	2007	2007	Ja	Såld till privatpersoner
Jenny kapell	Västerviks	Linköping	1933	2007	2007	Ja	Sålt till Västerviks katolska församling
Nacksta kyrka	Sundsvalls Gustav Adolf	Härnösand	1969	2007	2007	Ja	Såld till S:t Olofs Katolska församling.
Ornunga gamla kyrka	Asklanda	Skara	1100	2007	2007	Ja	Ny ägare Svältornas Fornminnesförening
Viskafors kyrka	Kinnarumma	Göteborg	1918	2007	2007	Ja	Såld till privatperson för restaurang- och konferensändamål
Mikaelskyrkan	Uppsala domkyrko	Uppsala	1892	2008	2008	Ja	Ny ägare EFS
Idkerbergets kapell	Stora Tuna	Västerås	1904	2009		Ja	Ägs av Svenska kyrkan, kapellet är till försäljning
Caroli kyrka	Malmö S:t Petri	Lund	1880	2010	2010	Ja	Såld till affärsföretag
Näsby kyrka	Kristianstads Heliga Trefaldighet	Lund	1937	2010		Ja	Ägs av Svenska kyrkan, men avsakraliserad för att bli ceremonihall

1:3. Förteckning över kyrkor som omfattas av tillståndsplikt enligt KML 4 kap. 4 § och som tagits ur bruk efter 2000-01-01. Förteckningen redovisar ytterligare åtta kyrkor i jämförelse med motsvarande tabell i 2009 års rapport. Två av dessa (Caroli och Näsby) har tagits ur bruk under 2010, fyra var tagna ur bruk dessförinnan och borde därför ha varit redovisade i tidigare års rapporter (Odarslöv, Örja, Ornunga kapell samt Mikaelskyrkan) samt att två kyrkor (Granbergsdal och Jenny kapell) tidigare var felaktigt redovisade i förteckningen över kyrkor som inte omfattas av tillståndsplikt.

Kyrka	*Församling*	*Stift*	*Bygg-år*	*Tagen ur bruk år*	*Ägar-byte år*	*Nuvarande ägare*	*Ägd av Sv. kyrkan 1/1-2000*	*Kommentar*
Vinlidens kyrka	Lycksele	Luleå	1959	1996	2005	Annan	Ja	
Edsåsens kapell	Undersvik	Härnösand	Ej uppgift	2002	2005	Enskild ägare	Ja	Såld till privatperson
S:t Eskils kapell	Helsingborgs Gustav Adolf församling	Lund	1970	2003	2004	Enskild ägare	Ja	Såld till privatperson
S:t Olofs kyrka	Heliga Trefaldighets församling	Uppsala	1980	2003	2005		Ja	Såld till bostadsbolag, senare riven
Hällneborgs kapell	Oviken-Myssjö	Härnösand	1964	2004	2004	Ideell förening, stiftelse	Ja	Kyrkan såld 2004 till byaförening
Söråkers kapell	Hässjö	Härnösand	1971	2004	2004	Företag	Ja	Såld, ingår i Söråkers konferens-anläggning
Broddbo kapell	Sala	Västerås	1890	2005	2005	Enskild ägare	Ja	Kapellet byggdes på 1890-talet av Missionskyrkan, överläts år 1975 till Svenska kyrkan.
Fruängens kyrka	Brännkyrka	Stockholm	1963	2005		Svenska kyrkan	Ej uppgift	Tagen ur bruk i samband med att Vårfrukyrkan invigdes
Viksjö kyrka	Järfälla	Stockholm	1971	2005			Ja	Riven 2005
Krångede kyrksal	Ragunda	Härnösand		2006	2006	Enskild ägare	Ej uppgift	Sålt till privatperson
Mariakyrkan	Danderyd	Stockholm	1959	2006	2006	Annan	Ja	
Riddarhyttans kyrksal	Skinnskatteberg med Hed och Gunnilbo	Västerås	1942	2006	2007	Annan	Ja	Såld
Svanavattnets kapell	Dorotea-Risbäck	Luleå		2006	2006	Enskild ägare	Ej uppgift	Sålt
Vallviks kyrka	Söderala	Uppala	1955	2006	2006	Enskild ägare	Ja	Såld till privatperson 2006
Furubergskyrkan	Piteå	Luleå	1976	2007	2007	Annan	Ja	Fastigheten överlåten till Munksunds EFS
Harrsjöhöjdens kapell	Dorotea-Risbäck	Luleå	1955	2007	2007	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson
Hulta kyrka	Borås Gustav Adolf	Skara	1966	2007	2007	Annat trossamfund	Ja	Såld till Syrisk Ortodoxa församlingen i Borås.
Strömnäskyrkan	Piteå	Luleå	1983	2007	2007	Annat trossamfund	Ja	Ny ägare Pingstförsamlingen i Piteå
Vårfrukyrkan	Kortedala	Göteborg	1970	2007	2007	Annat trossamfund	Ja	Såld till Ortodoxa kyrka i Göteborg
Önsta kyrka	Önsta	Västerås	1983	2007	2007	Annan	Ja	Ersatt av ny kyrkobyggnad, Önsta Gryta kyrka
Fannakyrkan	Enköping	Uppsala	1960	2008	2008	Annat trossamfund	Ja	Såld till den kristna Assyriska församlingen i Enköping
Klockestrands	Nora-Skog	Härnösand	1940	2008	2008	Enskild ägare	Ja	Sålt till privatperson

kapell								
Källeryds kapell	Hudene	Skara	1943	2008	2008	Ideell förening, stiftelse	Ja	Gåva till Källeryds fritids- och samhällsförening
Sollidens gamla kapell	Örebro Olaus Petri	Strängnäs	1971	2008		Svenska kyrkan	Ja	Byggnaden ombyggd.
Taborsbergskyrkan	Kolmården	Linköping	1981	2008	2008	Kommun	Ja	Såld till Norrköpings kommun, ombyggd till förskola
Rudboda kyrka	Lidingö	Stockholm	1972	2009		Svenska kyrkan	Ja	Försäljning planeras
S:t Örjans kapell	Falu Kristine	Västerås	1962	2009	2009	Annat trossamfund	Ja	Såld till Fristaden
S:ta Anna kyrka	Linde bergslag	Västerås	1972	2009	2011	Svenska kyrkan	Ja	Försäljning under februari 2011
Årsta kyrksal	Enskede-Årsta	Stockholm	1969	2010		Svenska kyrkan	Ja	Tagen ur bruk till förmån för Årsta kyrka

1:4. Förteckning över kyrkor som inte omfattas av tillståndsplikt och som tagits ur bruk efter 2000-01- 01. Förteckningen omfattar 29 kyrkor. Flera ändringar finns i förteckningen jämfört med 2009 års redovisning.

- *Fem kyrkor har tagits bort ur förteckningen då de inte ägdes av Svenska kyrkan den 2000-01-01 (Sandbyhovs kapell, St Jakobs kapell, Stigbergskyrkan, Smedbykyrkan samt Trandareds kyrka),*
- *Två kyrkor har omregistrerats som "skyddade" (Jenny och Granbergsdals kapell),*
- *Tio kyrkor har förts till förteckningen. Klockestrands kapell, Svanavattnets kapell, Furubergskyrkan, Harrsjöhöjdens kapell, Rudboda kyrka, Årsta kyrksal, Broddbo kapell, Önsta kyrka, S:t Örjans kapell samt S:ta Anna kyrka.*

Namn	*Församling*	*Stift*	*Byggår*	*Ägare*	*Beslutsdatum*	*Ägd av Svenska kyrkan 1/1-2000*
Berthåga kapellkrematorium	Heliga Trefaldighet	Uppsala	1964	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Skogsljus kapellkrematorium	Gävle Heliga Trefaldigehet	Uppsala	1958	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Heliga Korsets kapellkrematorium	Motala	Linköping	1956	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Lilla Aska kapellkrematorium	Slaka	Linköping	1988	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
S:ta Birgittas kapellkrematorium	Skövde	Skara	1961	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
S:t Sigfrids kapellkrematorium	Borås Gustav Adolf	Skara	1944	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Södertälje kapellkrematorium	Östertälje	Strängnäs	1961	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Ludvika kapellkrematorium	Ludvika	Västerås	1958	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Jönköpings kapellkrematorium	Jönköpings Kristina - Ljungarum	Växjö	1946	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Nässjö skogskapell	Nässjö	Växjö	1960	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Ekens kapell och Bokens kapell	Karlskrona stad	Lund	1977	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Limhamns kapellkrematorium	Limhamns	Lund	1964	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Malmö östra kyrkogårds kapellkrematorium	Husie och Södra Sallerup	Lund	1949	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Kvastekulla begravningskapell	Partille	Göteborg	1963	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
S:t Olofs kapellkrematorium	Nylöse	Göteborg	1951	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Karlskoga kapellkrematorium	Karlskoga	Karlstad	1945	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Mjösunds begravningskapell	Njurunda	Härnösand	1945	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Östersunds kapellkrematorium	Östersund	Härnösand	1952	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Pilgrimskapellet	Järfälla	Stockholm	1973	Svenska kyrkan	1996-06-14	Ja
Råcksta kapellkrematorium	Hässelby	Stockholm	1964	Stockholms kommun	1996-06-14	Nej
Skogskrematoriet med Tron, Hoppets samt Heliga korsets kapell	Enskede - Årsta	Stockholm	1940	Stockholms kommun	1996-06-14	Nej
S:t Jörgens kapellkrematorium	Varbergs	Göteborg	1969	Svenska kyrkan	2001-10-22	Ja

1:5. Förteckning över kapellkrematorier som omfattas av tillståndsplikt i enlighet med KML 4 kap 4 § genom särskilt beslut av RAÄ. Två av objekten, Råcksta och Skogskrematoriet i Stockholm ägs inte av Svenska kyrkan.

Stift	Totalt antal skyddade	Därav skyddade enl. beslut RAÄ	Därav skyddade efter 2000-01-01	Därav tagna ur bruk skyddade	Totalt ej skyddade kyrkor	Därav nybyggda efter 2000-01-01	Därav tagna ur bruk ej skyddade	Summa kyrkor
01 Uppsala	255	8	3	2	35	0	3	290
02 Linköping	232	4	1	1	25	0	1	257
03 Skara	376	4	3	3	32	2	2	408
04 Strängnäs	172	9	2	1	24	2	1	196
05 Västerås	162	6	0	1	14	1	5	176
06 Växjö	289	7	5	0	41	1	0	330
07 Lund	479	13	3	6	35	0	1	514
08 Göteborg	314	7	0	2	55	3	1	369
09 Karlstad	154	8	5	1	17	0	0	171
10 Härnösand	182	8	4	2	36	0	5	218
11 Luleå	133	22	4	0	69	0	5	202
12 Visby	97	1	0	0	3	0	0	100
13 Stockholm	111	16	5	0	42	7	5	153
Summa	2956	113	35	19	428	16	29	3384

Tabell 1:6 Sammanställning av Svenska kyrkans kyrkobyggnadsbestånd enligt uttag ur Kyrkobyggnadsregistret mars 2011.

BILAGA 2. KYRKORNAS ANVÄNDNING

Grupp	Ingen huvud-gudstjänst eller kyrklig handling	Ingen huvud guds-tjänst men kyrkliga hand-lingar	1-9 guds-tjänster	10-19 guds-tjänster	20-49 guds-tjänster	50-99 guds-tjänster	100-199 guds-tjänster	200 eller flera guds-tjänster	Totalt antal svar
1 Storstad	13	7	7	2	33	41	24		127
2 Förort	4	5	54	56	87	44	29	2	281
3 Större stad	10	8	11	13	44	36	19		141
4 Medelstor stad	1	12	39	24	62	38	25		201
5 Större tätort	5	12	59	45	130	79	33		363
6 Mindre tätort	4	28	87	167	321	87	40		734
7 Landsbygd	10	28	172	272	378	75	22		957
8 Glesbygd	10	9	73	58	104	23	4		281
Totalt 2010	57	109	502	637	1159	423	196	2	3085
Totalt 2010, procent	***2%***	***4%***	***16%***	***21%***	***38%***	***14%***	***6%***	***0%***	***100%***
Totalt 2009, procent	*1%*		*7%*	*13%*	*30%*	*30%*	*15%*	*4%*	*100 %*
Totalt 2008, procent	*2%*		*6%*	*11%*	*30%*	*30%*	*15%*	*4%*	*100 %*

Tabell 2.1. Antal huvudgudstjänster per kyrka år 2010 fördelat på tätortsgrad. Totaluppgifter redovisas i procent även för 2008 och 2009, även om den statistiska tillförlitligheten för dessa uppgifter inte helt kunnat kvalitetssäkras.

Grupp	Ej öppen eller öppen mindre än 5 timmar/ dag	Öppet 1-9 dagar	Öppet 10-49 dagar	Öppet 50-99 dagar	Öppet 100-199 dagar	Öppet 200-299 dagar	Öppet 300-349 dagar	Öppet 350 och mer	Totalt antal svar
1 Storstad	29	2	4	4	7	30	20	31	127
2 Förort	23	21	44	43	40	38	32	40	281
3 Större stad	16	3	6	21	10	20	41	24	141
4 Medelstor stad	32	11	16	11	17	35	34	45	201
5 Större tätort	25	14	40	52	71	56	38	67	363
6 Mindre tätort	115	22	94	123	155	111	42	72	734
7 Landsbygd	260	62	86	135	215	78	35	86	957
8 Glesbygd	56	11	33	57	55	19	6	44	281
Totalt 2010	**556**	**146**	**323**	**446**	**570**	**387**	**248**	**409**	**3085**
Totalt 2010. procent	***18%***	***5%***	***10%***	***14%***	***18%***	***13%***	***8%***	***13%***	***100%***
Totalt 2009, procent	*17%*	*4%*	*10%*	*15%*	*18%*	*13%*	*8%*	*14%*	*3 070*
Totalt 2008, procent	*19%*	*4%*	*10%*	*14%*	*19%*	*13%*	*8%*	*14%*	*3 110*
Totalt 2007, procent	*19%*	*4%*	*10%*	*15%*	*17%*	*14%*	*7%*	*15%*	*3 015*

Tabell 2.2. Kyrkornas öppethållande år 2010, minst 5 timmar per dag, antal dagar per år fördelat på tätortsgrad. Totaluppgifter redovisas i procent även för 2007-2009.

BILAGA 3. FÖRDELNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING

Stift	*Utbetalt 2002-2009 enl bokslut*	*Ram för 2010, disponibel 2010-2011*	*Beviljat att utnyttja 2011 av ramar 2005-2009*	*Ram för 2011, disponibel 2011-2012*	*Summa utbetalat och disponibel ram*	*Kvm skyddad kyrka*	*KAE kr / kvm skyddad kyrka*
01 Uppsala stift	146 455	53 900	4 657	40 900	245 912	*109 309*	2 250
02 Linköpings stift	182 447	57 900	1 884	44 900	287 131	*118 554*	2 422
03 Skara stift	173 571	47 800	7 236	38 300	266 907	*111 240*	2 399
04 Strängnäs stift	116 555	31 300	13 592	27 700	189 147	*73 456*	2 575
05 Västerås stift	156 866	27 200	535	27 500	212 101	*87 563*	2 422
06 Växjö stift	193 160	50 400	13 336	32 700	289 596	*137 526*	2 106
07 Lunds stift	153 636	30 500	5 297	47 300	236 733	*183 450*	1 290
08 Göteborgs stift	210 126	48 200	5 051	64 100	327 477	*142 255*	2 302
09 Karlstads stift	69 430	20 300	2 834	17 400	109 964	*68 609*	1 603
10 Härnösands stift	80 786	13 600	2 275	21 900	118 560	*75 474*	1 571
11 Luleå stift	45 322	5 200	3 449	8 700	62 671	*53 914*	1 162
12 Visby stift	142 139	46 600	506	62 200	251 445	*31 259*	8 044
13 Stockholms stift	86 489	22 200	2 302	19 700	130 691	*60 673*	2 154
Totalt	**1 756 981**	**455 100**	62 954	**453 300**	**2 728 334**	*1 253 282*	2 177
Centralt	20 974	4 900		8 705	34 579	*1 253 282*	28
Summa	**1 777 955**	**460 000**		**462 005**	**2 762 913**	*1 253 282*	2 205
Anslag	*1 900 000*	*460 000*		*460 000*	*2 820 000*	*1 253 282*	2 250
Ej fördelat av anslag	122 045				57 087		

Tabell 3:1. Kyrkoantikvarisk ersättning, fördelade medel och ram till och med 2011. Fördelning på stift (tkr) och kvm skyddad kyrka (kronor). Utbetalning mot ram kan ske under två år, senare utbetalning kan medges. I kolumn 3 framgår ungefärligt belopp som kommer att få utbetalas 2011 av äldre ramar. Beslut har ännu inte fattats.

Stift	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2002-2010*
01 Uppsala stift	220	3 385	8 850	16 729	18 070	22 260	19 208	29 619	35 941	154 280
02 Linköpings stift	27	7 496	12 057	33 109	21 474	22 156	24 139	38 260	32 759	191 476
03 Skara stift	1 508	4 424	13 953	26 304	21 859	20 650	35 764	25 381	31 565	181 407
04 Strängnäs stift	172	4 360	5 368	17 667	12 534	20 252	16 007	21 150	25 846	123 356
05 Västerås stift	0	5 363	9 450	20 067	16 372	18 599	32 600	36 004	22 783	161 238
06 Växjö stift	1 741	2 951	9 913	21 425	14 428	39 586	31 399	43 876	33 798	199 117
07 Lunds stift	1 180	8 326	11 980	38 266	22 558	21 162	15 751	15 222	21 341	155 785
08 Göteborgs stift	1 500	5 630	9 465	23 808	28 910	41 023	36 999	29 833	44 772	221 941
09 Karlstads stift	788	2 009	2 040	14 123	14 386	5 199	15 093	8 855	9 968	72 461
10 Härnösands stift	600	4 021	7 346	11 255	11 863	10 609	11 666	16 504	8 432	82 296
11 Luleå stift	1 621	6 738	4 008	7 495	8 708	2 071	5 217	7 311	3 300	46 469
12 Visby stift	2 080	7 536	11 745	17 174	22 725	24 491	23 692	19 957	27 430	156 830
13 Stockholms stift	2 351	5 940	3 172	21 743	18 595	5 858	9 142	10 499	23 557	100 855
centralt	2 202	827	2 311	1 743	1 593	2 594	4 688	5 016	2 974	23 947
Summa utbetalat	**15 990**	**69 004**	**111 656**	**270 909**	**234 075**	**256 509**	**281 366**	**307 485**	**324 466**	**1 871 459**
Anslag	50 000	100 000	150 000	200 000	235 000	305 000	395 000	465 000	460 000	2 360 000
Ack. Summa utbetalat, mnkr	**16,0**	**85,0**	**196,6**	**467,6**	**701,6**	**958,1**	**1 239,5**	**1 547,0**	**1 871,5**	
Ack. Anslag, mnkr	50,0	150,0	300,0	500,0	735,0	1 040,0	1 435,0	1 900,0	2 360,0	
Ack. förbrukning	*32,0%*	*56,7%*	*65,5%*	*93,5%*	*95,5%*	*92,1%*	*86,4%*	*81,4%*	*79,3%*	

Tabell 3:2. Förbrukning av medel 2002-2010 enligt bokslut i tusental kronor.

Stift	Inventering, planering, information	Vårdinsatser	Skadeföre-byggande insatser	Projektering, utredning	Antikvarisk kontroll	Totalt
01 Uppsala stift	19,5	107,6	23,3	3,6	0,2	154,2
02 Linköpings stift	30,8	119,6	35,1	0,7	5,3	191,5
03 Skara stift	32,9	117,8	27,8	2,8	0,0	181,4
04 Strängnäs stift	19,3	73,4	26,2	4,5	0,0	123,4
05 Västerås stift	13,3	116,8	27,6	3,9	0,0	161,7
06 Växjö stift	42,0	134,6	14,8	7,9	0,0	199,4
07 Lunds stift	40,5	101,7	12,7	1,8	0,0	156,7
08 Göteborgs stift	34,0	169,6	15,0	3,4	0,0	221,9
09 Karlstads stift	7,4	44,5	20,4	0,1	0,0	72,5
10 Härnösands stift	14,9	62,3	5,9	0,5	0,0	83,5
11 Luleå stift	11,3	33,7	1,4	0,6	0,0	46,9
12 Visby stift	16,2	125,2	14,1	1,3	0,0	156,8
13 Stockholms stift	14,7	81,7	3,4	0,8	0,2	100,7
Summa KAE	**296,8**	**1 288,5**	**227,7**	**32,0**	**5,6**	**1 850,6**
Andel KAE	*76%*	*44%*	*53%*	*35%*	*80%*	*48%*

Tabell 3:3. Utbetald kyrkoantikvarisk ersättning 2002-2010, indelat på åtgärd i miljoner kronor, utbetalningar till 2011-03-01. Nedersta raden anger ersättningens genomsnittliga kostnadstäckning i procent för avslutade projekt. Projektering och antikvarisk kontroll är normalt inräknad i resp. vårdprojekt.

Stift	Renovering, restaurering	Vård av engångs-karaktär	Vård, konser-vering	Vård, underhåll	Drifts-kostnader	Övrig vård	Totalt
01 Uppsala stift	40,4	34,3	19,2	12,0	0,0	1,6	111,4
02 Linköpings stift	42,6	43,5	24,4	8,7	0,0	0,3	125,6
03 Skara stift	19,9	74,5	21,4	1,9	0,1	0,0	120,7
04 Strängnäs stift	12,6	44,8	7,4	7,6	0,0	0,9	77,9
05 Västerås stift	14,8	80,5	16,6	4,9	0,0	0,0	120,7
06 Växjö stift	55,1	54,2	18,7	6,3	0,0	0,3	142,6
07 Lunds stift	71,4	21,8	7,6	0,5	0,0	0,4	103,5
08 Göteborgs stift	16,5	107,5	34,5	10,9	0,0	0,1	173,0
09 Karlstads stift	17,5	20,0	3,9	3,1	0,0	0,0	44,6
10 Härnösands stift	1,7	48,2	12,0	0,3	0,0	0,0	62,7
11 Luleå stift	17,5	7,0	1,2	8,0	0,0	0,0	34,3
12 Visby stift	64,7	37,0	23,5	0,0	0,0	0,0	126,5
13 Stockholms stift	33,0	30,8	7,2	10,8	0,0	0,0	82,7
Summa KAE	**407,8**	**604,0**	**197,8**	**75,1**	**0,1**	**3,7**	**1 326,1**
Andel KAE	*41%*	*43%*	*64%*	*36%*	*75%*	*39%*	*41%*

Tabell 3:4. Utbetald kyrkoantikvarisk ersättning 2002-2010. Fördelning till konkreta vårdåtgärder inklusive projektering i miljoner kronor, utbetalningar till 2011-03-01 Nedersta raden anger ersättningens genomsnittliga kostnadstäckning i procent för avslutade projekt. Projektering, utredning och kontroll har tagits bort ur tabellen, men ingår i totalsumman.

Stift	*Före-byggande stöld&brand*	*Före-byggande förvaring Inventarier*	*Före-byggande elinstallation*	*Före-byggande värmesystem*	*Övrigt före-byggande*	*Totalt*
01 Uppsala stift	3,7	1,3	4,4	12,2	1,7	23,3
02 Linköpings stift	24,0	0,5	1,8	5,9	3,0	35,1
03 Skara stift	25,1	1,4	0,7	0,1	0,5	27,8
04 Strängnäs stift	12,2	0,2	0,0	7,6	6,2	26,2
05 Västerås stift	9,1	3,4	0,4	11,2	3,5	27,6
06 Växjö stift	9,9	0,9	0,0	0,3	3,6	14,8
07 Lunds stift	3,2	0,2	3,5	3,7	2,2	12,7
08 Göteborgs stift	11,4	1,5	0,5	1,1	0,4	15,0
09 Karlstads stift	19,4	0,2	0,0	0,8	0,0	20,4
10 Härnösands stift	4,7	0,2	0,0	0,6	0,3	5,9
11 Luleå stift	0,6	0,2	0,0	0,6	0,0	1,4
12 Visby stift	0,5	11,2	0,0	0,0	2,5	14,1
13 Stockholms stift	1,7	1,3	0,0	0,3	0,0	3,4
Summa KAE	**125,5**	**22,5**	**11,4**	**44,3**	**24,0**	**227,7**
Andel KAE	*67%*	*72%*	*40%*	*30%*	*59%*	*53%*

Tabell 3:5. Fördelning kyrkoantikvarisk ersättning 2002-2010. Fördelning till skadeförebyggande åtgärder i miljoner kronor. Utbetalningar till 2011-03-01. Nedersta raden anger ersättningens genomsnittliga kostnadstäckning i procent för avslutade projekt.

Stift	*Kyrko-byggnad*	*Kyrkliga inventarier*	*Kyrkotomt*	*Begravnings-plats*	*Övergripande planering eller flera objekt*	*Totalt*
01 Uppsala stift	123,1	2,5	0,2	9,1	19,3	154,2
02 Linköpings stift	130,7	21,4	14,2	15,1	10,1	191,5
03 Skara stift	152,3	14,1	1,6	12,4	1,0	181,4
04 Strängnäs stift	98,2	8,3	2,1	12,5	2,3	123,4
05 Västerås stift	122,1	11,8	4,5	12,3	10,9	161,7
06 Växjö stift	147,8	26,9	0,2	10,9	13,7	199,4
07 Lunds stift	152,0	1,1	0,0	2,6	0,9	156,7
08 Göteborgs stift	173,9	16,3	2,4	11,3	17,9	221,9
09 Karlstads stift	64,9	4,0	0,1	1,8	1,6	72,5
10 Härnösands stift	65,8	2,0	6,3	4,7	4,7	83,5
11 Luleå stift	32,8	1,5	0,5	3,2	8,9	46,9
12 Visby stift	67,4	37,0	5,2	20,4	26,7	156,8
13 Stockholms stift	79,9	5,0	0,4	4,9	10,5	100,7
Summa KAE	**1 411,0**	**152,1**	**37,6**	**121,4**	**128,6**	**1 850,6**
Andel KAE	*44%*	*75%*	*63%*	*57%*	*78%*	*48%*

Tabell 3:6. Fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002-2010. Fördelningen på objektstyp i miljoner kronor. Utbetalningar till 2011-03-01. Alla objekt klassificeras efter objektstyp och objektsindelning. Objekttyp anger vilken typ av kyrkliga kulturminnen som berörs. Objektsindelning vilken byggnadsdel eller motsvarande.

Byggnads-/ anläggningsdel	*Inventering, planering, information*	*Vårdinsatser*	*Skadeföre-byggande insatser*	*Projektering, utredning*	*Antikvarisk kontroll*	*Totalt*
Exteriör	10,0	517,7	9,3	4,7	0,3	542,1
Interiör, kyrkorum	38,1	356,8	96,0	15,9	4,1	510,9
Interiör, annan	1,8	26,7	10,5	0,3	0,0	39,3
Fast särskild inredning	0,2	43,4	2,0	0,0	0,0	45,7
Orgel	0,8	42,1	0,1	0,2	0,0	43,2
Klockstapel	0,1	19,9	1,7	0,0	0,0	21,8
Byggnad övrigt	22,8	53,8	46,2	0,8	0,0	123,7
Mark, vegetation	7,5	2,2	1,0	0,2	0,0	10,8
Hägnad/bogårdsmur etc.	1,1	64,7	0,0	0,0	0,0	65,8
Gravmonument	11,9	15,4	0,2	0,0	0,0	27,5
Mark övrigt	5,6	10,6	0,2	0,2	0,0	16,6
Övergripande eller flera byggnads-/anläggningsdelar	196,9	135,0	60,5	9,7	1,2	403,2
Summa KAE	**296,8**	**1 288,5**	**227,7**	**32,0**	**5,6**	**1 850,6**

Tabell 3:7. Fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002-2010. Fördelning på byggnads- och anläggningsdel, miljoner kronor. Utbetalning till 2011-03-01. Övergripande avser främst åtgärder som avser en hel byggnad/anläggning och inte kunnat klassas på särskild byggnadsdel.

BILAGA 4. EKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR

	Driftkostnader inkl. personal-kostnader	*Underhålls-kostnader inkl. personal-kostnader*	*Övriga kostnader inkl. avskrivn*	*Summa kostnader*	*Intäkter*	*Netto-kostnad*
Administration				325	42	283
Kyrkor och kapell	577	696	314	1 587	362	1 225
Kyrka och församlingslokaler i gemensam byggnad	154	99	112	365	23	342
Övriga fastigheter	591	346	320	1 257	465	792
Fastighetsförvaltning totalt	1 322	1 141	746	3 534	892	2 642

Tabell 4:1. Svenska kyrkans församlingars/samfälligheters,(ekonomiska enheters), totalkostnader i miljoner kronor för fastighetsförvaltning enl. ekonomisk redogörelse för 2009. Intäkter på kyrkor och kapell är huvudsakligen kyrkoantikvarisk ersättning.

	2000	*2001*	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*
Intäkt kyrkoavgift inkl. stiftsavgift	0,95	0,95	0,96	0,97	0,97	0,98	0,98	0,98	0,98	0,99
Driftskostnad förs, samf o stift	0,99	0,97	1,00	1,02	1,04	1,06	1,08	1,13	1,17	1,17
Varav församlings- och främjandeverksamhet	0,54	0,52	0,55	0,55	0,57	0,59	0,62	0,65	0,67	0,66
Varav administration	0,20	0,20	0,21	0,21	0,22	0,22	0,21	0,22	0,22	0,23
Varav fastighetsförvaltning	0,25	0,24	0,25	0,25	0,25	0,26	0,26	0,26	0,28	0,28
Varav drift o underhåll kyrkor	0,13	0,12	0,13	0,12	0,13	0,13	0,13	0,13	0,14	0,15
Därav underhållskostnad kyrkor						*0,07*	*0,07*	*0,07*	*0,08*	*0,09*
Varav drift o underhåll, övrigt	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,11	0,11	0,11

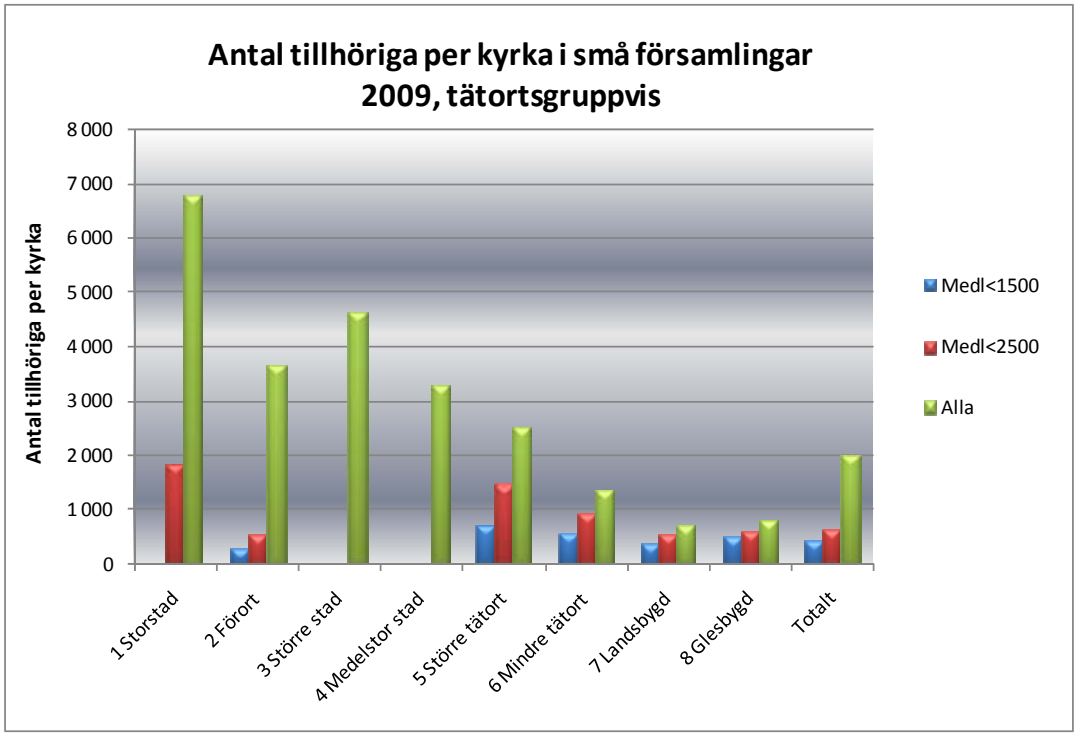
Tabell 4:2. Svenska kyrkans kostnader uttryckt i kronor kyrkoavgift 2000–2009. Fastighetskostnader redovisas uppdelade i olika fastighetskategorier av vilka endast kategorierna ”kyrkor och kapell” tillsammans med ”kyrkor och församlingshem i gemensam byggnad” här särredovisas under benämningen ”kyrkor”. Kostnader resp. intäkter för begravningsverksamheten ingår ej.

TKR	Antal kyrkor	Kostnad fastighets-förvaltning	Drifts-kostnad kyrkor	Underhålls-kostnad kyrkor	Drifts-kostnad per kyrka	Underhålls-kostnad per kyrka
Storstad	135	354 717	77 290	124 151	573	920
Förort	291	458 978	91 782	138 849	315	477
Större stad	181	309 055	63 077	125 398	348	693
Medelstor stad	235	378 995	68 891	123 776	293	527
Större tätort	382	493 491	101 942	159 304	267	417
Mindre tätort	694	649 551	133 661	218 363	193	315
Landsbygd	1 109	679 199	148 535	264 403	134	238
Glesbygd	314	209 778	44 635	66 857	142	213
Riket	3 341	3 533 764	729 813	1 221 101	218	365

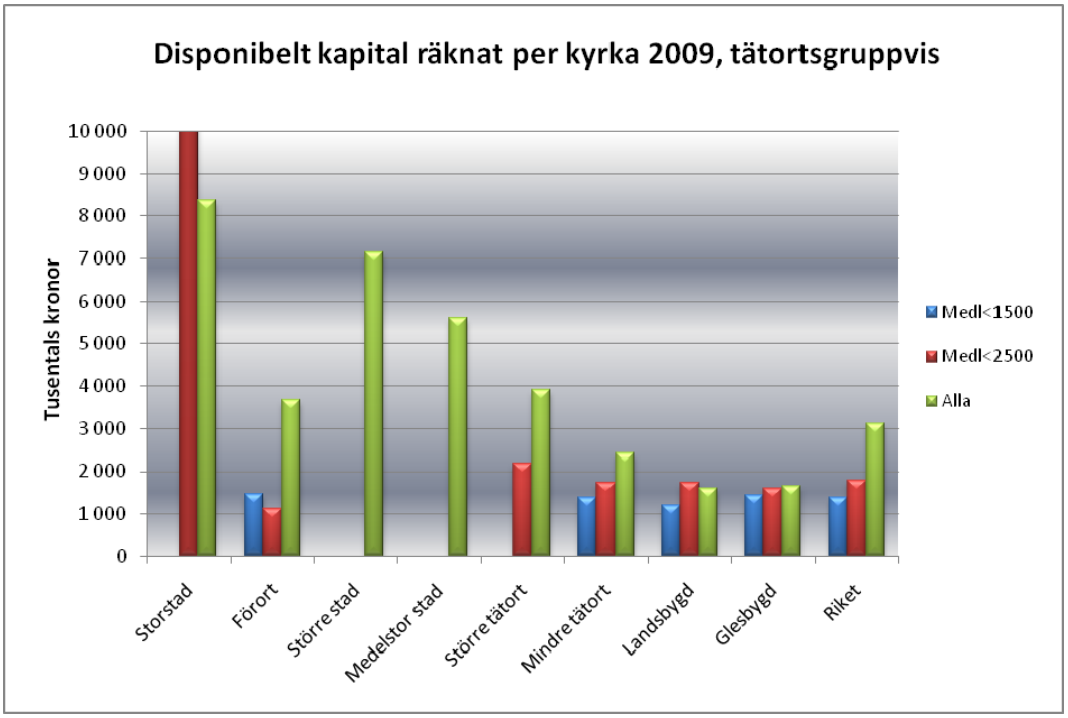
Tabell 4:3. Bruttokostnad i tkr per kyrka inklusive intäkt av kyrkoantikvarisk ersättning. Av tabellen kan utläsas att storstäderna p.g.a. att de har färre och större kyrkor att underhålla också har en högre faktisk underhållskostnad i tkr per kyrka. Mindre tätort, landsbygd och glesbygd har fler och i regel mindre kyrkor att underhålla och i förhållande till detta en lägre faktisk underhållskostnad i tkr. per kyrka.

	Intäkt kyrko-avgift	*Total drifts-kostnad*	*Försam-lings- och främjande-verksamhet*	*Admini-stration*	*Fastighets-förvaltning*	*Varav drift och underhåll kyrkor*	*Varav enbart underhåll kyrkor*	*Intäkt begrav-nings-avgift*
Storstad	0,75	0,81	0,46	0,17	0,18	0,10	0,06	0,15
Förort	0,81	0,86	0,49	0,17	0,20	0,09	0,06	0,16
Större stad	0,92	1,02	0,67	0,15	0,20	0,12	0,08	0,19
Medelstor stad	0,94	1,09	0,66	0,17	0,26	0,12	0,08	0,26
Större tätort	0,98	1,11	0,63	0,20	0,28	0,14	0,08	0,27
Mindre tätort	1,11	1,34	0,71	0,24	0,39	0,19	0,11	0,30
Landsbygd	1,15	1,52	0,77	0,25	0,49	0,27	0,16	0,34
Glesbygd	1,15	1,67	0,85	0,31	0,50	0,25	0,15	0,43
Stiften	0,04	0,08	0,04	0,03	0,00			
Riket	0,99	1,17	0,67	0,23	0,28	0,15	0,09	0,25

Tabell 4:4. Genomsnittskostnader uttryckta i kronor kyrkoavgift enligt ekonomisk redogörelse för 2009. Fastighetskostnader redovisas uppdelade i olika fastighetskategorier av vilka endast kategorierna ”kyrkor och kapell” tillsammans med ”kyrkor och församlingshem i gemensam byggnad” här särredovisas under benämningen ”kyrkor”. Intäkt av kyrkoantikvarisk ersättning har frånräknats.

Tabell 4:5. Antalet tillhöriga per kyrka i små församlingar/samfälligheter med färre än 1 500 medlemmar per kyrka kommer successivt att öka i och med att befolkningsomflyttningar och strukturförändringar alltmer kommer att ge utslag.

Tabell 4:6. Disponibelt kapital räknat per kyrka 2009. Med disponibelt kapital menas summan av rörelsekapital och långfristiga värdepappersinnehav till marknadsvärde, efter avdrag för alla skulder.